

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย สามารถสรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรประชาสังคมท้องถิ่น
2. แนวคิดเรื่องการก่อรูปกลุ่มองค์กรของภาคประชาชน
 - 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มสังคม
 - 2.2 แนวคิดขบวนการทางสังคม
3. แนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 - 3.1 แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง
 - 3.2 แนวคิดใหม่สำหรับการวิจัย : เศรษฐกิจพอเพียงและความพอเพียงทางนิเวศ
4. แนวคิดเกี่ยวกับน่าน โยบาย ไปปฏิบัติ
5. การมีส่วนร่วม
 - 5.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
 - 5.2 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม
 - 5.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
 - 5.4 ระดับของการมีส่วนร่วม
 - 5.5 กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรประชาสังคมท้องถิ่น

คำว่า “ประชาสังคม” มาจากภาษาอังกฤษว่า Civil Society มีหลายความหมาย เช่น ประชาสังคม คือพื้นที่การเมืองสาธารณะ (Public Sphere) ของประชาชนซึ่งกำเนิดมาจากการก่อตัวของวัฒนธรรมคนชั้นกลางและขยายปริมณฑลไปสู่ชนชั้น กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่หลากหลาย และสนใจเข้าร่วมในพื้นที่การเมืองสาธารณะนี้ ดังนั้นประชาสังคม จึงเป็นพื้นที่ที่เกิดกิจกรรมมิได้หมายถึงประชาชนทั้งหมดหรือสังคมทั้งหมด ที่ไม่ได้มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองสาธารณะ

เมื่อแนวคิดประชาสังคมถูกหยิบยกมากล่าวถึงในบริบทสังคมไทย มีการกล่าวถึงความหมายหรือจำกัดความของคำว่า “ประชาสังคม” ไว้หลากหลายความหมายดังนี้

ธีรยุทธ บุญมี (2540 : 18) ได้นำเสนอเรื่อง “สังคมเข้มแข็ง” โดยให้ความสำคัญกับความเข้มแข็งของพลังที่สามหรือพลังของสังคม ซึ่งความเข้มแข็งจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยความร่วมมือกันของนักธุรกิจ นักวิชาชีพ นักศึกษา ปัญญาชน ชาวบ้าน ในการผลักดันสังคม

ประเวศ วะสี (2532 : 45) ได้เสนอแนวคิดอันสืบเนื่องจากแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง คือ “สังคมสมานภาพและวิเศษ” โดยได้ฉายภาพให้เห็นสามปริมณฑล คือ รัฐบาลภาพ (ภาครัฐ) ชนภาพ (ภาคธุรกิจเอกชน) และสังคมภาพ (ภาคสังคม) ซึ่งปริมณฑลทั้งสามกำลังเสียดุลเนื่องจากภาครัฐและภาคทุนใหญ่ ทำให้ภาคสังคมอ่อนแอลง เกิดความรุนแรงเชิงโครงสร้าง การสร้างคุณภาพของทั้งสามฝ่ายจึงจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การทำให้ภาคสังคมเข้มแข็งขึ้นก็ด้วยการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้เกิดขึ้นอย่างมากมายหลากหลาย ผ่านยุทธศาสตร์ความร่วมมือ “พหุภาคี” เข้ามาถักทอกันบนความสัมพันธ์แนวนอนหรือบนพื้นฐานอำนาจที่เท่าเทียมกันและไปเชื่อมโยงกับโครงสร้างแนวตั้งหรือโครงสร้างของรัฐ อันจะทำให้เกิดพลังทวีคูณยิ่งขึ้นนั่นคือการอาศัยฐานคิด “ความเป็นชุมชน” ซึ่งเน้นจิตสำนึกร่วม เอื้ออาทร ติดต่อกสื่อสาร เรียนรู้ร่วมกัน มาเป็น “ประชาคม” ในความหมายที่ครอบคลุมกลุ่มคนที่หลากหลายในระดับที่กว้างออกไป

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2539 : 25) กล่าวถึง ประชาสังคมหรือประชารัฐว่า หมายถึง ทุกส่วนของสังคมโดยรวมถึงภาครัฐ ภาคประชาชนด้วย โดยทุกฝ่ายเข้ามาร่วมกันในลักษณะ Partnership โดยให้เหตุผลในการผนวกภาครัฐเข้ามาในความหมายประชาสังคมว่า เนื่องจากทุกปริมณฑลของสังคมไทยล้วนมีภาครัฐแทรกแซง การแยกภาครัฐออกจึงเป็นเรื่องลำบาก

ชูชัย ศุภวงศ์ (2539 : 54) ให้ความหมายของประชาสังคมว่า หมายถึง การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลัดซับซ้อนยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic Group) ไม่ว่าจะเป็ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนหรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีกรเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic Network)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2540 : 22) ให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับประชาสังคมในประเด็นของ “คนชั้นกลาง” “การมีส่วนร่วม” “ความผูกพัน” และ “สำนึกของความเป็นพลเมือง” นั่นคือไม่ได้หมายถึงความเป็นชุมชนในสังคมชนบทเท่านั้น แต่กินความรวมไปถึงคนชั้นกลางภาคเมือง ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเครือญาติหรือเป็นแบบคู่หน้า (Face to Face Relationship) แต่เป็นความผูกพัน (Bond) ของผู้คนที่หลากหลายบนพื้นฐานแห่งความร่วมมือและการแสวงหาการมีส่วนร่วมและด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง (Citizenship) นั่นเอง

ในขณะที่ อนุสรณ์ ลีम्मณี (2542 : 34) เห็นว่า ประชาสังคมนั้นมีลักษณะเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันโดยสมัครใจของประชาชนเพื่อวัตถุประสงค์หนึ่ง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาประโยชน์เฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมกิจกรรมของกลุ่มและการผลักดันเป้าหมายบางประการ การรวมตัวเป็นประชาสังคมที่นี้อาจจะมีได้หลายรูปแบบ แต่ในสังคมสมัยใหม่ เครือข่ายความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวมักสำแดงตนเองออกมาเป็นสมาคมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น องค์กรอาสาสมัคร สหภาพแรงงาน กลุ่มผลประโยชน์และขบวนการทางสังคม โดยที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ การตรวจสอบและจำกัดการใช้อำนาจรัฐเป็นสำคัญ ในขณะเดียวกันนอกจากประชาสังคมในสังคมสมัยใหม่จะมีบทบาทในการเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับสังคมภายในแล้วยังมีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างสังคมของตนเองกับสังคมอื่น ๆ อีกด้วย

อาเนาต์ เซลส์ (Arnaud Sales. 1991 : 309) อธิบายลักษณะสำคัญของประชาสังคมสมัยใหม่ดังต่อไปนี้

1. ประชาสังคมเป็นที่สำหรับการรวมกลุ่มในรูปของสมาคมและการรวมตัวของสังคม ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มคน กลุ่มคนกับสถาบันทางสังคม สถาบันทางสังคมกับสถาบันทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ
2. ประชาสังคมเป็นที่สำหรับสร้างสรรค์อัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนของสังคม (Social Identities) และรูปแบบการดำเนินชีวิต (Life Styles) แบบใหม่
3. ประชาสังคมอาจมีความหลากหลาย แต่ไม่แตกแยก และเป็นพลังผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง
4. ประชาสังคมเป็นที่สำหรับการก่อตัวของมติมหาชน (Public Opinion) และการต่อสู้ช่วงชิงเพื่อเป็นผู้นำมติมหาชนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นผลตามมา
5. ประชาสังคมยังทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงกับรัฐ เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจข้ามชาติ และเชื่อมโยงกันระหว่างกิจกรรมในครอบครัวหรือกิจกรรมภายในของชีวิตประจำวันของผู้คน
6. ประชาสังคมมีความผูกพันลึกซึ้งกับระบอบประชาธิปไตย ในฐานะที่ระบอบการเมืองดังกล่าวเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้ประชาสังคมสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้และพัฒนาต่อไปได้

มีนักคิดนักวิชาการให้ความหมายไว้มากพอที่จะสรุปได้ว่า “ประชาสังคม” น่าจะหมายถึง “การที่คนในสังคม ซึ่งมีจิตสำนึก (Civic Consciousness) ร่วมกัน มารวมกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วน (Partnership) ในการกระทำบางอย่าง ทั้งนี้ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ”

กิจกรรมหรือกระบวนการที่เรียกว่าเป็นประชาสังคมได้นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน คือ (ประเวศ วัฒน. 2532 : 71-72)

1. จิตสำนึกประชาคม (Civic Consciousness) หมายถึงความคิดและความยอมรับเรื่อง การรวมตัวกันอย่างอิสระด้วยความรัก ความเอื้ออาทร ความยอมรับในความคิดเห็นของกันและกัน ในอันที่จะเรียนรู้ร่วมกันหรือแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ การรวมตัวกันเป็นลักษณะหุ้นส่วน (Partnership) เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (Horizontal) มีอิสระเท่าเทียมกันและมีการเรียนรู้ร่วมกัน

2. โครงสร้างองค์กรประชาสังคม (Civic Organization) หมายถึง กลุ่มการรวมตัวซึ่งอาจ เป็นองค์กรที่เป็นทางการ (นิติบุคคล) หรือไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเฉพาะคราว เฉพาะ เรื่องหรือต่อเนื่องก็ได้ สมาชิกของกลุ่มอาจเป็นบุคคลในภาครัฐ ภาคธุรกิจหรือประชาชนหรือรวมกัน อยู่ก็ได้ จำนวนสมาชิกไม่จำกัด มีสมาชิกเพียง 2 - 3 คนก็ได้ รูปแบบที่เห็นได้มากที่สุด คือองค์กร เอกชนสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นมูลนิธิ สมาคม ชมรม สมาพันธ์ สหพันธ์ ชุมชม สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มอื่น ๆ ประเด็นสำคัญการรวมกลุ่มต้องมีจิตสำนึกประชาคม ครบถ้วน การรวมกลุ่มที่มีลักษณะจัดตั้ง ขึ้นมาขาดการสร้าง Partnership ไม่มีการเรียนรู้ร่วมกันและมี ลักษณะความสัมพันธ์ในแนวตั้ง แม้จะเกิดอยู่ในชุมชนไม่ว่าจะสนับสนุน โดยภาครัฐหรือองค์กร เอกชนก็ไม่สามารถนับเป็นประชาสังคมได้ เพราะขาดจิตสำนึกประชาสังคม

3. เครือข่ายประชาคม (Civic Network) หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการซึ่งเชื่อมโยง สมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรประชาสังคมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ปัจจัยสำคัญของเครือข่ายประชา สังคม คือระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ เครือข่าย ประชาสังคมจะเป็นสิ่งที่ช่วยรวมจิตสำนึกของสมาชิกและองค์กรประชาสังคมต่าง ๆ ให้เกิด “อำนาจ ที่สาม” ที่มีความเข้มแข็งในสังคมขึ้นมาจากที่กล่าวมาองค์กรภาคประชาชนจึงหมายถึง กลุ่มหรือชมรม หรือสหกรณ์ ที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนโดยมีวัตถุประสงค์และอุดมคติ ร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม โดยมีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นจากการที่ได้ทำงานกระบวนการร่วมกัน โดยองค์กรชุมชนนั้นเป็นองค์กรที่ชาวบ้านก่อตั้งขึ้นมาเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน

ธงชัย สถาปนาชาติ (2542 : 15-16) ได้กล่าวถึงองค์กรประชาชนว่า หมายถึง องค์กรที่มุ่งให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศหรือระดับโลก โดยใช้พลังประชาชนที่รวมตัวกันอย่างหลวม สมาชิกรู้จักกันโดยอาศัยสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายบางอย่าง องค์กรที่เป็นแกนจะทำงานในลักษณะ เป็นผู้ปลุกกระดมหรือเป็นผู้ให้ข่าวสารข้อมูล

กล่าวโดยสรุปแล้วองค์กรภาคประชาชนนั้น หมายถึง การรวมตัวของประชาชนในการ รวมกลุ่มทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองหรือสังคม โดยการ รวมกลุ่มจะต้องเป็นไปในลักษณะของการตัดสินใจปัญหาาร่วมกันในการทำงาน ลงมือปฏิบัติ

ร่วมกันและรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน นอกจากนี้แล้วองค์กรภาคประชาชนต้องมีความเป็นอิสระจากภาครัฐและไม่ได้ทำงานเพื่อหวังผลกำไรเหมือนกับภาครัฐกิจเอกชน องค์กรภาคประชาชนจะมีลักษณะที่สำคัญ 6 ประการดังต่อไปนี้ คือ (ปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ. 2552 : 388)

1. สามารถบอกผลประโยชน์ แก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของสมาชิกได้และมีกระจายอำนาจอย่างเสมอภาค เนื่องจากการทำงานขององค์กรภาคประชาชนมีความแตกต่างจากองค์กรภาครัฐที่ทำงานแบบลักษณะออกคำสั่งทำตามสายงานของตนเอง องค์กรภาคประชาชนเป็นการรวมกลุ่มของประชาชนในการทำงานที่เป็นความสนใจร่วมกันดังนั้นการทำงานจึงเป็นการทำงานที่แสดงออกได้ถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน มีการแก้ไขปัญหาให้ตรงความต้องการของสมาชิกและมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันอีกด้วย

2. ประชาชนมีส่วนร่วม (Participation) ในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรอย่างมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีจิตสำนึกร่วมกัน ซึ่งในส่วนนี้ถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้องค์กรภาคประชาชนมีความแตกต่างจากองค์กรภาคส่วนอื่น เนื่องจากภาคประชาชนเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มประชาชนขึ้นมาทำงานเพื่อแก้ไขปัญหา ดังนั้นจึงได้มีการดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการทำงานขององค์กรหรือการลงไปทำกิจกรรมกับประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ

3. องค์กรมีผู้นำที่ดี สามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม ผู้นำเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการทำงานขององค์กรภาคประชาชนเนื่องจากผู้นำนั้น เปรียบเสมือนตัวริเริ่มในการทำกิจกรรมที่จะต้องดึงความสามารถของสมาชิกแต่ละคนในองค์กรมาใช้ในการทำงานและเป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารกับองค์กรภายนอกอีกด้วย ดังนั้นลักษณะของผู้นำที่ดีควรมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ (จันทนา บุญสง่า. 2543 : 36)

3.1 มีความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งตามที่องค์กรนั้นต้องการ

3.2 ผู้นำนั้นต้องมีผู้ตาม ซึ่งได้แก่สมาชิกในองค์กร

3.3 ต้องมีสถานการณ์ที่จะใช้ความรู้ในการทำงานในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.4 ผู้นำต้องมีความสามารถที่จะใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม

4. องค์กรมีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาคนภายนอก มีบทบาทในการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายที่สอดคล้องกับทรัพยากรและความสามารถในการชุมชน

5. องค์กรสามารถควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ภายในชุมชนและสภาพแวดล้อมพื้นฐานขององค์กรให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ได้

6. องค์กรมีการปรับตัวที่จะทำให้บรรลุจุดหมาย รักษาความมั่นคงและพัฒนาองค์กรให้เจริญต่อไปได้

องค์กรภาคประชาชนจึงเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นมาโดยไม่แสวงผลกำไร เป็นการรวมตัวกันของภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหา โดยมีประชาชนนั้นมีส่วนร่วมและมีจิตสำนึกร่วมกัน สมาชิกในกลุ่มองค์กรภาคประชาชนมีความเสมอภาคในการมีส่วนร่วมเสนอแนะ แก้ปัญหาและหาทางออกในการทำงานร่วมกัน เป็นกลุ่มที่ไม่ต้องพึ่งพาจากองค์กรภายนอก มีอิสระต่อการตัดสินใจในการทำงานของตนเอง สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

โดยในการจัดตั้งองค์กรภาคประชาชนจะต้องแสวงหาผู้นำและรวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ จัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นกลุ่มผู้นำ เพื่อเป็นตัวแทนในการระดมความคิดและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จนกระทั่งจัดตั้งกลุ่มเป็นองค์กรภาคประชาชนในที่สุด เพื่อใช้เป็นที่ปฏิบัติ ระดมความคิดเห็น การตัดสินใจร่วมกัน (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2534 : 67-68)

องค์กรภาคประชาชนจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของประชาชนในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการนำเสนอนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของตนเองกับทางรัฐบาลหรือเข้าไปต่อรองผลประโยชน์กับภาครัฐเพื่อเรียกร้องสิทธิประโยชน์ที่จะตอบสนองต่อชุมชนของตนเองในการจัดการกับปัญหาในชุมชนโดยนำปัญหาของชุมชนขึ้นไปนำเสนอเพื่อหาทางออกร่วมกับหน่วยงานมากกว่าการรอการความช่วยเหลือเช่นในอดีต

องค์กรภาคประชาชนที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันนโยบายที่สำคัญกับรัฐบาลมีอยู่ 2 ส่วนด้วยกันคือ องค์กรชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ในส่วนของภาคชุมชนเป็นการก่อรูปขึ้นของประชาชนที่เป็นตัวแทนระดับรากหญ้าที่เกิดขึ้นในระดับหมู่บ้านหรือระดับตำบล ในส่วนที่สองคือองค์กรประชาชนที่ก่อรูปขึ้นจากส่วนของภาคประชาสังคมซึ่งอยู่ในส่วนของสมาคม มูลนิธิและองค์กรพัฒนาเอกชน ในส่วนของภาคประชาสังคมนั้นกลุ่มที่มีบทบาทมากที่สุดในการนำเสนอนโยบายในการเข้ามาทำงานผลักดันนโยบายคือกลุ่มขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ลงไปทำงานในรูปแบบของผู้นำการพัฒนาในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะเสนอประเภทขององค์กรภาคประชาชนบนฐานของบทบาทที่สามารถเข้าไปผลักดันนโยบายกับภาครัฐซึ่งมีอยู่ 2 รูปแบบด้วยกัน คือองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชุมชนซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้ (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2534 : 69)

1. องค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านในชุมชน เพื่อทำงานแก้ไขปัญหาของชาวบ้านในชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นการรับรองสิทธิชุมชนและประชาชนให้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นตามความหลากหลายของวิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น จึงเห็นสมควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสำคัญในฐานะที่เป็นสถาบันที่ประสานเป้าหมาย ในเรื่องของการปรับปรุงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มประชาชนที่เสียเปรียบในสังคม พร้อมกับมีเป้าหมายที่จะดำเนินการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม โดยตรงในการกำหนดวัตถุประสงค์และใน

กระบวนการตัดสินใจในเรื่องของความเป็นสาธารณะ องค์กรชุมชนจะรวมตัวกันในรูปของสหกรณ์ หรืออาจเป็นรูปแบบอื่นตามแต่ความต้องการในการแก้ปัญหาและสภาพการณ์ในแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่าง กันออกไป (กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2530 : 2)

องค์กรชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้องค์กรสามารถดำรงอยู่ได้ที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ คือ (จารุวรรณ นันทพงษ์, 2548 : 6-8)

1.1 การมีอุดมการณ์ร่วมกันเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวตามทิศทางการรวมกลุ่ม กันเอาไว้ หมายถึงการมีทัศนคติต่อโลกต่อชุมชนร่วมกันในการทำงาน ซึ่งถือได้ว่าอุดมการณ์นั้นเป็น สิ่งสำคัญที่ทำให้กลุ่มองค์กรชุมชนนั้นสามารถรวมกันได้อย่างมั่นคง การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ร่วมกันหมายถึง ชั้นความต้องการที่จะเข้าไปให้ถึงเป้าหมายที่กลุ่มที่จะทำนั้นเพื่ออะไร เช่น การมี เป้าหมายเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การมีเป้าหมาย เพื่อสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ก็มีวัตถุประสงค์ในการต่อสู้ เพื่อให้ได้มาเพื่อการต่อรอง ทางเศรษฐกิจ

1.2 ระบุภาพรวมขององค์กร ชุมชน เป็นลักษณะเช่นใด เช่น กลุ่มหรือองค์กรจะมี วัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้มีการออมทรัพย์ องค์กรชุมชนจะแสดงภาพเป็นสวัสดิการและการสร้าง แหล่งทุนในหมู่บ้านที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการดำรงอยู่ขององค์กรชุมชน เพิ่มความรู้สึก เป็นกลุ่มหรือองค์กรเดียวกันและจงใจให้เกิดปฏิสัมพันธ์ต่อกันเป็นแนวทาง ในการทำกิจกรรม หรือปฏิบัติงานของกลุ่มองค์กรชุมชน เป็นแนวทางในการวัดประเมินผลการทำงานขององค์กรชุมชน ที่ชัดเจนแน่นอนจากวัตถุประสงค์ที่มีความชัดเจน

1.3 การมีประโยชน์ร่วมกัน ผู้นำถือได้ว่าเป็นผู้ที่กุมความอยู่รอดขององค์กรชุมชน เอาไว้ สมาชิกที่อยู่ในองค์กรชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตาม ประเมินผล ตลอดจนการได้รับสิทธิประโยชน์จากองค์กร

1.4 คนทำงาน คนเป็นส่วนประกอบขององค์กรชุมชนในการทำงานซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญ เป็นอย่างมาก ซึ่งได้แก่

1.4.1 ผู้นำซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้กุมความอยู่รอดขององค์กรชุมชน หากผู้นำได้รับการ ขอมรับ มีความสามารถและคิดถึงส่วนร่วมจะทำให้องค์กรชุมชนประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหมาย เอาไว้ ผู้นำอาจมีหลายประเภทที่ผสมผสานอยู่ในคน ๆ เดียวกันโดยสามารถจัดผู้นำได้ดังต่อไปนี้ ผู้นำทางด้านศีลธรรม ผู้นำทางด้านความคิด ผู้นำทางด้านอาชีพ ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการ กับเป้าหมายของชาวบ้านได้ ผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน

1.4.2 สมาชิก คือผู้ที่มาร่วมกันทำกิจกรรมทั้งการคิดการวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผลในการทำงาน ตลอดจนสมาชิกมีสิทธิ์จะได้รับผลประโยชน์ จากองค์กร

1.4.3 ชาวบ้านทั่วไป หมายถึง บุคคลที่ไม่ได้อยู่ในองค์กรชุมชน แต่มีผลต่อการทำงานขององค์กร เป็นตัวชี้วัดการทำงานขององค์กรชุมชนในการทำงานว่าเกิดผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด

1.5 มีระบบการบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องที่สำคัญในการชี้ขาดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะกิจกรรมมีเรื่องเงิน คนเข้าไปเกี่ยวข้อง ต้องอาศัยระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยระบบการบริหารจัดการขององค์กรชุมชนนั้นควรมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.5.1 มีการตัดสินใจร่วมกันทำงาน ในการทำงานขององค์กรชุมชน การตัดสินใจร่วมกันถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้องค์กรสามารถจะดำรงอยู่ได้ เนื่องจากการได้ตัดสินใจร่วมกันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกว่าสมาชิกทุกคนเป็นเจ้าขององค์กรร่วมกัน

1.5.2 มีโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ ที่จัดไว้เป็นแบบมาตรฐาน คือ มีประธาน รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ เลขานุการและกรรมการฝ่ายอื่น ๆ ในการแบ่งหน้าที่กันทำงานตามตำแหน่งที่รับผิดชอบ แต่อย่างไรก็ตาม โครงสร้างที่กล่าวมาไม่จำเป็นที่จะเป็นการกำหนดที่แน่นอนตายตัว แต่ควรเป็นการแบ่งงานกันทำตามหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติงานจริง

1.5.3 มีกฎ กติกา เพื่อยึดถือเป็นหลักในการทำงานร่วมกัน เนื่องจากรวมกลุ่มขององค์กรชุมชนในการทำงาน สมาชิกที่ทำงานมีพื้นฐานที่แตกต่างกันในการทำงานดังนั้นการมีกฎกติการ่วมกันจึงเป็นสิ่งสำคัญ

1.5.4 มีการสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกองค์กรชุมชน การสื่อสารถือได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้เกิดการรับรู้เข้าใจและร่วมมือกันในการทำงาน ซึ่งในการสื่อสารมีหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น การจัดประชุมชี้แจงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน การแจ้งข้อมูลข่าวสารในหอกระจายข่าว การประชุมแกนนำองค์กรและกระจายข้อมูลต่อ ในกลุ่มย่อย การใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างผู้นำและสมาชิกองค์กรในการบอกต่อและรับข่าวสาร

1.5.5 มีการควบคุมตรวจสอบ เมื่อมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันแล้ว ต้องมีการควบคุมตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้รับรู้กันอย่างโปร่งใส โดยเฉพาะกิจกรรมการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการเงิน ถ้าอยู่ในมือหรือบัญชีหรือฝ่ายการเงินเพียงคนเดียว ย่อมทำให้เกิดการรั่วไหลของเงิน การควบคุมตรวจสอบกันและกันจะช่วยให้องค์กรป้องกันปัญหาได้อย่างดี

1.5.6 มีกิจกรรมที่จะส่งเสริมให้สมาชิกในองค์กรได้ทำงานร่วมกันในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง การทำกิจกรรมจะทำให้สมาชิกได้ลงมือปฏิบัติจริงซึ่งกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนอาจจะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมทางสังคมหรือทางวัฒนธรรมก็ได้

1.6 มีงบประมาณในการทำงาน สามารถทำให้การทำงานขององค์กรชุมชนดำเนินการไปได้อย่างดีจำเป็นต้องมีงบประมาณหมุนเวียนเพื่อทำงาน โดยงบประมาณอาจจะมาจากการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชนที่เป็นหน่วยงานภายนอกหรืออาจเป็นการระดมทุนในการทำงานจากสมาชิกองค์กรเองก็ได้

2. องค์กรพัฒนาเอกชน

องค์กรพัฒนาเอกชน หมายถึง องค์กรที่นิยามตนเองว่าเป็นองค์กรที่ไม่เอารัฐ (Non-governmental Organization) ดังนั้นจึงเป็นหน่วยงานที่ไม่ใช่ทั้งของราชการและไม่ใช่องค์กรภาคธุรกิจที่แสวงหาผลกำไร แต่ก่อตั้งโดยกลุ่มบุคคลที่มีความมุ่งมั่นทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน การแก้ไขปัญหาสังคม โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและประชาชน ผู้ทุกข์ยาก ซึ่งเป็นผลกระทบจากการพัฒนา (ชัชวาล ทองดีเลิศ. 2543 : 18)

องค์กรพัฒนาเอกชนจึงเป็นองค์กรที่นิยามตนเองว่าเป็นองค์กรไม่เอารัฐ เป็นหน่วยงานที่ตั้งขึ้นโดยเป็นอิสระจากภาครัฐ การทำงานที่ไม่แสวงหาผลกำไร ส่วนใหญ่แล้วเป็นการก่อตั้งโดยบุคคลที่ต้องการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน การแก้ปัญหาสังคม ซึ่งอาจจะจัดตั้งในรูปแบบขององค์กรสาธารณะประโยชน์ เป็นสมาคมหรือมูลนิธิที่อยู่ในรูปแบบขององค์กรที่เป็นทางการหรือจัดตั้งในรูปแบบของกลุ่มที่ไม่ได้มีการจดทะเบียนเป็นทางการก็ได้

องค์กรพัฒนาเอกชนมีลักษณะของการทำงานแบบอาสาสมัครที่ไม่ได้หวังผลกำไร และไม่ผูกมัดกับระบบสังคมระบบใด เป็นองค์กรที่ทำงานในหลายระดับทั้งในระดับพื้นที่ ระดับภูมิภาคหรือระดับโลก โดยลักษณะที่สำคัญคือ 1) มีการรวมตัวกันโดยยึดหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง (Formally Constituted) อาทิ มีข้อบังคับ ข้อตกลงหรือกำหนดการ 2) ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภาครัฐ 3) มีการปกครองและบริหารกิจกรรมของตนเอง 4) ไม่แสวงหาผลกำไร 5) ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง 6) ทำงานในลักษณะอาสาสมัคร ถึงแม้จะไม่ใช่ว่าเจ้าหน้าที่ทั้งหมดขององค์กรก็ตาม (สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย. 2542 : 13)

จากลักษณะดังกล่าวเราสามารถแบ่งประเภทขององค์กรพัฒนาเอกชนตามลักษณะขององค์กรได้ 3 ลักษณะดังต่อไปนี้ (สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย. 2542 : 15-16)

2.1 การแบ่งประเภทตามลักษณะของผู้รับผลประโยชน์ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ประเภทดังต่อไปนี้

2.1.1 องค์กรที่มีสมาชิกร่วมกันดำเนินงานและแบ่งผลประโยชน์ให้กับหมู่สมาชิก (Mutual Benefit)

2.1.2 องค์กรที่สมาชิกไม่ได้รับประโยชน์โดยตรง นอกจากเบี้ยประชุมหรือเงินเดือน ผู้รับผลประโยชน์คือกลุ่มเป้าหมายขององค์กร (Third Parties)

2.2 การแบ่งประเภทขององค์กรพัฒนาเอกชนตามงาน ซึ่งสามารถแบ่งได้ 4 ประเภทดังต่อไปนี้

2.2.1 องค์กรบรรเทาทุกข์และประชาสงเคราะห์ (Relief and Welfare) เป็นองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือโดยตรงกับกลุ่มโดยไม่เน้นการพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชนประเภทนี้จะเน้นให้บริการคนยากจนที่อยู่ในชุมชนที่มีความเดือดร้อน ซึ่งส่วนมากเป็นการช่วยเหลือในด้านสาธารณสุข การให้บริการทางด้านสุขภาพ การให้บริการด้านการจัดหาน้ำดื่ม การสงเคราะห์เด็กยากจนและคนด้อยโอกาส คนชราที่ถูกทิ้งหรือการให้บริการทางการศึกษาให้ประชาชนสามารถอ่านออกเขียนได้

2.2.2 องค์กรที่ทำงานพัฒนาเพื่อสนับสนุนให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชน (Small Scale Self Reliant Local Development) เป็นองค์กรที่ลงไปส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับประชาชนในชุมชนในด้าน เศรษฐกิจ สังคมของชาวบ้านในชุมชนที่ด้อยโอกาส การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการนำกลับมาใช้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน กิจกรรมที่องค์กรพัฒนาเอกชนประเภทนี้ได้ลงไปส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ได้แก่ การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืน การนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เป็นต้น

2.2.3 องค์กรที่ทำงานเพื่อให้รูปแบบการพัฒนาที่มีการเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน (Sustainable Systems Development) องค์กรประเภทนี้ไม่ได้มองไปที่ชุมชนขนาดเล็กเพียงไม่กี่แห่ง เพราะมีความตระหนักแล้วว่า การสร้างชุมชนให้แข็งแกร่งต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมการเมืองหรือนโยบายในระดับประเทศหรือระดับโลก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาค

2.2.4 องค์กรประชาชน (People's Movement) องค์กรประเภทนี้มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศหรือระดับโลก โดยใช้พลังประชาชนที่รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ สมาชิกรู้จักกันโดยอาศัยสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายบางอย่าง องค์กรที่เป็นแกนจะทำงานในลักษณะเป็นผู้ปลุกกระดมหรือเป็นผู้ให้ข่าวสารข้อมูล

2.3 การแบ่งประเภทตามลักษณะของพื้นที่ปฏิบัติการ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทดังต่อไปนี้

2.3.1 องค์กรชุมชนที่มีพื้นที่ปฏิบัติการในชนบทหรือชุมชนเมืองเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เน้นการทำงานในพื้นที่เป็นระดับล่าง เช่น องค์กรที่ลงไปทำงานในชนบทจะเป็นองค์กรที่ลงไปแก้ไขปัญหาในชุมชนหรือหมู่บ้านที่ยากไร้ ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานแก้ไขปัญหาในเมืองได้แก่องค์กรพัฒนาเอกชนที่แก้ไขปัญหาเรื่องการว่างงานหรือชุมชนแออัดที่อยู่ในเมือง เป็นต้น

2.3.2 องค์กรระดับชาติ องค์กรนี้มีได้หมายความว่า มีพื้นที่ปฏิบัติการ ครอบคลุมทั้งประเทศ แต่การดำเนินงานมุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชาติมากกว่า ลักษณะขององค์กร

พัฒนาเอกชนนี้มักเป็นองค์กรที่ทำงานโดยการนำประเด็นปัญหาในระดับจุลภาคมาถกเถียงเพื่อหาทางแก้ไขในภาพรวมที่เป็นพลังร่วมในระดับชาติหรือระดับสากล ซึ่งบางครั้งองค์กรเหล่านี้จะเป็นองค์กรแม่ที่มีเครือข่ายขององค์กรในการทำงานช่วยเหลืออยู่ตามประเทศต่าง ๆ ด้วย

2.3.3 องค์กรพัฒนาเอกชนระหว่างชาติ หมายถึง องค์กรที่มีพื้นที่ปฏิบัติการหลายประเทศ เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยข้อตกลงระหว่างประเทศ เพื่อบรรลุจุดประสงค์และผลประโยชน์ร่วมกัน โดยที่องค์กรดังกล่าวต้องเป็นองค์กรที่ไม่ได้เกิดจากข้อตกลงของรัฐบาลและต้องเป็นองค์กรที่ไม่หวังผลกำไร เช่น มูลนิธิฟอร์ด มูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์

นอกจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในงานพัฒนาแล้วองค์กรพัฒนาเอกชนยังมีบทบาทดังต่อไปนี้ (อังคณา อาตะมิยะนันท์, 2530 : 9)

2.1 บทบาทในการปรับตัว (Adaptation) หมายถึง วิธีการทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมและการหาประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ เพื่อให้ได้ความรู้และความเข้าใจ และทรัพยากรจำเป็นแก่สังคม แล้วนำไปทำประโยชน์ให้กับสังคมทั้งสังคม การปรับตัวมีความสำคัญเนื่องจากสังคมประกอบด้วยหน่วยย่อยต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและมีอิทธิพลต่อกัน ดังนั้นจึงเกิดความจำเป็นต่อการปรับตัวของหน่วยสังคมเข้าหากันและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเพื่อให้เข้ากับสังคม

2.2 บทบาทที่ทำให้บรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) หมายถึง การระดมทรัพยากรและกำหนดทิศทางกิจกรรมของสังคมให้มุ่งไปทิศทางของเป้าหมาย

2.3 บทบาทในการบูรณาการ (Integration) หมายถึง การเชื่อมโยงและการประสานงานกับหน่วยต่าง ๆ ในสังคมเพื่อความเป็นอันหนึ่งเดียวกันทางสังคม

2.4 บทบาทในการธำรงรักษาความเป็นองค์กร (Pattern Maintenance) หมายถึง รูปแบบที่ทำให้เกิดการรักษาระบบค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคม การอบรมขัดเกลาทางสังคมและการฝึกรอบรมสมาชิกของสังคมแต่ละคนให้ปฏิบัติหน้าที่อันจำเป็นต่อสังคม การธำรงรักษาความเป็นองค์กรมีความสำคัญเพราะสังคมย่อมมีหน่วยต่าง ๆ ที่มีความขัดแย้งกัน การขัดแย้งในแง่ของสมาชิกและบุคคลตลอดจนในระบบย่อยทุกระบบ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องแก้ไขปัญหาเพื่อความคงอยู่ของตนเองและสังคมส่วนรวม

องค์กรพัฒนาเอกชนมักจะเป็นองค์กรที่ลงไปทำงานในชนบทที่เป็นชาวบ้านผู้ยากไร้ ซึ่งการทำงานในชนบททำให้องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญดังต่อไปนี้ (อังคณา อาตะมิยะนันท์, 2530 : 10-11)

- 2.1 ช่วยชุมชนในการระบุ ถกเถียง เกี่ยวกับปัญหาในชุมชน
- 2.2 สร้างความมั่นใจให้กับชุมชนว่า ปัญหาต่าง ๆ จะหมดไปถ้าสมาชิกทุกคนได้ร่วมกัน
แก้ปัญหา
- 2.3 องค์กรพัฒนาเอกชนมีหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานในด้านต่าง ๆ ทั้งของรัฐ
และเอกชน แม้กระทั่งชุมชนอื่น เพื่อจะนำความรู้และทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ และที่สำคัญ
อย่างมากคือ จะต้องติดต่อกับสื่อมวลชนเพราะจะช่วยทำให้กระจายปัญหาในวงกว้างและผลักดันให้
แก้ปัญหา
- 2.4 องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถมีบทบาทในการดึงประชาชนจากระดับพื้นฐาน
(Grass Root) ของประเทศให้เข้าร่วมในงานของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 2.4.1 การให้ข้อมูลที่เป็นจริง มีความน่าเชื่อถือ ตลอดจนช่วยเสริมการดำเนินงาน
และประเมินผลของทางรัฐบาล
- 2.4.2 เนื่องจากมีอิสระและมีความคล่องตัวสูงกว่าราชการ จึงสามารถทดลอง
แนวความคิดแปลก ๆ ใหม่ ๆ ในการพัฒนาได้ และหลังจากการทดลองก็สามารถชักชวน แนะนำ
เผยแพร่ผู้ที่ต่าง ๆ ได้
- 2.5 องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถระดมทรัพยากรส่วนอื่นมาใช้ในการพัฒนา นอกเหนือ
งบประมาณแผ่นดิน เช่น แหล่งเงินทุน ผู้เชี่ยวชาญจากแหล่งต่าง ๆ เพราะมีองค์กรระหว่างประเทศ
หลายองค์กรพอใจที่จะให้เงินช่วยเหลือแก่องค์กรพัฒนาเอกชนมากกว่าผ่านให้รัฐบาลเพราะตระหนัก
ดีว่าเงินจะถึงมือประชาชนมากกว่าทางรัฐบาล
- 2.6 องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทในการทำโครงการที่อิสระไม่ต้องขึ้นอยู่กับคำสั่ง
ของทางราชการ ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาให้ตรงจุดกับชุมชน
- สำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนในบริบทของสังคมไทย หมายถึงองค์กรที่เป็นอิสระจาก
ทางราชการ รวมตัวกันขึ้นมาตามกลุ่มวิชาชีพ กลุ่มศึกษา กลุ่มสนใจหรือกลุ่มที่มีเป้าหมายร่วมกัน
เพื่อที่จะดำเนินบทบาทในการช่วยคลี่คลายปัญหาสังคม บริการสังคม พัฒนาสังคม รวมทั้งสร้าง
ความมั่นคงทางสังคม องค์กรพัฒนาเอกชนคือ มูลนิธิหรือชมรม รวมถึงกลุ่มคณะกรรมการหรือชมรม
ซึ่งอาจจะไม่ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิหรือสมาคมอย่างเป็นทางการ แต่มีบทบาทในการทำงานพัฒนา
อย่างต่อเนื่อง (จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. 2542 : 62)

องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ องค์กรที่ดำเนินงาน
โดยการรวมตัวของผู้มีอุดมการณ์เดียวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มหรือ โครงการดำเนินงานกับองค์กรพัฒนา
เอกชนที่จัดตั้งขึ้นตามกรอบของกฎหมายไทย สามารถอธิบายดังต่อไปนี้ (นันทวัฒน์ ปรมาณนท์. 2541.

2.1 องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกิดจากการรวมตัวของผู้มีอุดมการณ์เดียวกัน เป็นการรวมตัวของผู้ที่ต้องการทำงานพัฒนาโดยการรวมกลุ่มกันขึ้นตามความสนใจของตน เช่น ผู้ที่มีความสนใจเรื่องการเกษตร ได้รวมตัวกันขึ้นใน โดยให้ความช่วยเหลือเกษตรกรด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่กลุ่มของตนเห็นว่า เป็นช่องทางในการทำงานที่จะทำให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นต้น องค์กรพัฒนาเอกชนประเภทที่ทำงาน โดยการรวมตัวของคนทำงานที่มีความสนใจเดียวกันนี้มีหลายด้านด้วยกัน ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังต่อไปนี้

2.1.1 องค์กรพัฒนาเอกชนด้านเกษตรและการพัฒนาชนบท เป็นการรวมตัวกันของผู้ที่มีความสนใจในด้านการเกษตรและชนบท รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการเกษตรและชนบท

2.1.2 องค์กรพัฒนาเอกชนด้านชุมชนแออัด ได้แก่ การรวมกลุ่มผู้ที่สนใจในการแก้ปัญหาคาความยากจนของชาวบ้าน ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนยากจน ปัญหาเด็กในชุมชนยากจนที่ไม่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องและไม่ได้รับการศึกษา ปัญหาเรื่องการขาดแคลนอาหารของชุมชนแออัด ปัญหาหาเสพยาเสพติด ปัญหาคนจรจัดและปัญหาคนว่างงาน

2.1.3 องค์กรพัฒนาด้านเด็กและเยาวชน เป็นการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กในด้านต่าง ๆ เช่น เด็กขาดสารอาหาร ขาดวัคซีน การใช้แรงงานเด็ก โสเภณีเด็ก เด็กที่ถูกเลี้ยงในสภาพที่ไม่เหมาะสม ถูกทารุณกดขี่ เด็กที่หนีออกจากบ้านเป็นเด็กจรจัด ดิตยาเสพติด ขายบริการทางเพศ รวมทั้งปัญหาเด็กยากจนในต่างจังหวัดที่ติดตามครอบครัวเข้ามาตั้งรกรากในเมืองหลวงและเป็นเด็กเร่ร่อนไม่ได้เรียนหนังสือ เป็นต้น

2.1.4 องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิทธิมนุษยชน เป็นการรวมกลุ่มกันขึ้นในการแก้ไขปัญหาด้านสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของประชาชนที่ถูกละเลยไม่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ รวมทั้งกรณีนักโทษการเมืองที่ต้องสูญเสียอิสรภาพเนื่องจากมีความคิดเห็นทางการเมืองที่ไม่ตรงกับผู้นำประเทศ

2.1.5 องค์กรพัฒนาเอกชนด้านศาสนากับการพัฒนา ได้แก่ การรวมตัวกันของผู้ที่นับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาสังคม เช่น การจัดให้มีโรงพยาบาลเพื่อรักษาคนป่วยโดยหมอสอนศาสนาคริสต์

2.1.6 องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสตรี เป็นการรวมกลุ่มที่มีความสนใจแก่การช่วยเหลือสตรีที่ถูกกดขี่โดยสังคมและเพศชาย ทำให้มีความรู้สึกว่ามีสตรีนั้นเป็นเสมือนเสียงส่วนน้อยของสังคม นอกจากนี้ยังทำงานเกี่ยวกับการลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัวด้วย

2.1.7 องค์กรพัฒนาเอกชนที่แก้ไขปัญหาด้าน โรคเอดส์ เป็นการรวมกลุ่มของผู้ที่สนใจปัญหาเรื่องเอดส์ซึ่งผู้ติดเชื้อมักได้รับการรังเกียจจากสังคม ซึ่งการทำงานจะเป็นการรณรงค์เรื่องการป้องกัน การช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ รวมถึงการพัฒนาบุคลากรที่จะเข้ามาทำงานแก้ไขปัญหาเรื่องเอดส์อีกด้วย

2.1.8 องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมเป็นการแก้ไขปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นองค์กรที่ทำงานในเรื่องของการทำงานในเรื่องของปัญหา ดิน น้ำ ป่า ในชนบท และปัญหาสิ่งแวดล้อมในเมืองทางด้านอากาศ แม่น้ำ ขยะ ที่เป็นปัญหาที่มีความสำคัญและเร่งด่วน

2.2 องค์กรพัฒนาเอกชนที่จัดตั้งมาโดยกรอบของกฎหมาย จากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับชำระใหม่ พ.ศ.2535 มีบทบัญญัติว่าด้วยการรวมกลุ่มคนโดยไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะมุ่งหาผลประโยชน์ ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภท คือ สมาคมและมูลนิธิ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

2.2.1 สมาคม ในมาตรา 78 ถึงมาตรา 109 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยการจดทะเบียนเป็นสมาคม โดยในมาตรา 78 นั้น ได้ให้ความหมายของสมาคมไว้ว่า หมายถึง การรวมกลุ่มของคนตั้งเป็นสมาคมเพื่อทำการใด ๆ อันมีลักษณะต่อเนื่องร่วมกันและมีใช่เป็นการหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน

2.2.2 มูลนิธิ ในมาตรา 10 ถึงมาตรา 106 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพที่ 1 บัญญัติถึงหลักการจัดตั้งมูลนิธิว่า หมายถึงทรัพย์สินที่จัดไว้โดยเฉพาะสำหรับวัตถุประสงค์เพื่อการสาธารณะ การศาสนา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ วรรณคดี การศึกษาหรือเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างอื่นโดยมิได้มุ่งหวังหาผลประโยชน์แบ่งปัน

อย่างไรก็ดีการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยเป็นองค์กรของชนชั้นกลางซึ่งลงไปทำงานกับประชาชนฐานล่าง องค์กรพัฒนาเอกชนไทยมีการปรับตัวในการทำงานในหลายรูปแบบที่สำคัญไปตามสภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ การทำงานในรูปแบบดังกล่าวทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยมีการพัฒนารูปแบบการทำงานอยู่เสมอและสามารถปรับตัวไปตามสถานการณ์ของสิ่งแวดล้อมของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

แนวคิดเรื่องการก่อรูปกลุ่มองค์กรของภาคประชาชน

จากการสำรวจเอกสารในเรื่องของแนวคิดเรื่องของการก่อรูปขององค์กรภาคประชาชนนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ในงานวิจัยได้ดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มสังคม

ในการจะเข้าใจความหมายของคำว่ากลุ่มสังคมเราต้องเข้าใจถึงกลุ่มประเภทต่าง ๆ ที่มีผู้ได้นำมาใช้โดยมิได้มีการจำกัดว่ามีการรวมตัวขึ้นอย่างเป็นทางการหรือต้องมีปฏิสัมพันธ์กันหรือการสำนึกว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้น ๆ เนื่องจากในบางครั้งเราอาจเรียกคนที่รวมตัวกันในที่ที่หนึ่งว่ากลุ่ม เช่นกัน ได้แก่กลุ่มคนที่มารอป้ายรถเมล์หรือคนที่อยู่ประเภทเดียวกัน อาชีพเดียวกัน เช่น กลุ่มชานา กลุ่มชาวสวน ซึ่งในบางครั้งกลุ่มคนที่เราเรียกว่ากลุ่มนั้น ไม่รู้จักกันเลยและไม่เคยมีปฏิสัมพันธ์กันเลย จากกรณีดังกล่าวนักสังคมวิทยาได้มีจัดประเภทของกลุ่มไว้ 3 ประเภท ดังต่อไปนี้คือ (มนตรี เณรวิทย์การ. 2533 : 510-513)

1. กลุ่มของคนที่มีลักษณะบางอย่างร่วมกัน บางอย่างที่เกิดในประเภทหรือในลักษณะชนิดเดียวกัน (Categories) หมายถึงกลุ่มคนที่มีชีวิต อายุ การศึกษาที่มีลักษณะเดียวกัน พอที่จะจัดให้เข้าประเภทเดียวกันได้โดยไม่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน กลุ่มประเภทนี้ได้แก่ กลุ่มคนผสมสีทอง กลุ่มผู้หญิง กลุ่มพ่อค้า กลุ่มข้าราชการ กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มเด็กผู้หญิง กลุ่มที่อยู่ในการวางแผนการตลาดของนักโฆษณา สินค้าที่เรียกว่า กลุ่มเป้าหมาย (Target Group) ที่เป็นผู้ที่มีอายุ การศึกษา ทัศนคติในการบริโภคเหมือนกัน เป็นกลุ่มผู้บริโภคที่อาศัยอยู่ทั่วประเทศ กลุ่มประเภทนี้สามารถที่จะพัฒนาเป็นกลุ่มสังคมได้เมื่อมีการรวมกลุ่มกันมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องและความสำคัญของกลุ่มร่วมกัน เช่น การรวมตัวกันเป็นสมาคมการค้า กลุ่มผู้บริโภคที่รวมตัวกันเพื่อรักษาสิทธิของผู้บริโภค

2. กลุ่มของคนที่มีการรวมตัวกันอยู่ที่ใดที่หนึ่ง (Aggregates) เป็นกลุ่มที่คนหลายคนนั้นบังเอิญมารวมตัวอยู่ในสถานที่เดียวกัน เช่น กลุ่มคนที่ยืนรออยู่ที่ป้ายโดยสารประจำทาง คนที่มาดูไฟไหม้หรืออุบัติเหตุ คนที่มานั่งฟังคำอภิปราย กลุ่มคนที่เข้ามานั่งฟังคำบรรยายในห้อง กลุ่มประเภทนี้สามารถพัฒนาขึ้นเป็นกลุ่มสังคมได้ถ้าหากกลุ่มเหล่านี้เริ่มมีการพูดจา มีปฏิสัมพันธ์กันและมีความจำเป็นในการร่วมมือกันเพื่อนำไปสู่เป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เช่น ผู้โดยสารที่รวมตัวกันประท้วงการขึ้นค่าโดยสารหรือการบริการไม่ดีของบริษัท โดยโดยสารประจำทาง ผู้ที่ไปดูไฟไหม้ร่วมกันตั้งกลุ่มป้องกันไฟไหม้ในเขตหมู่บ้านหรือผู้ร่วมประท้วงที่จะร่วมกันตั้งกลุ่มเพื่อเป้าหมายปลายทางบางอย่าง

3. กลุ่มในความหมายที่แท้จริง (Group) หมายถึงกลุ่มที่มีได้มีการพูดจา มีปฏิสัมพันธ์และตกลงในการทำงานร่วมกันเพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจจะหมายถึงกลุ่มประเภทที่ 1 หรือกลุ่มประเภทที่ 2 ที่มีการปฏิสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน ลักษณะที่สำคัญของกลุ่มในความหมายนี้ สมาชิกของกลุ่มจะต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง มีสำนึกของความ เป็นกลุ่มร่วมกัน แม้จะอยู่คนละประเทศก็ตาม กลุ่มประเภทดังกล่าวนี้อาจจะเป็นกลุ่มแบบประเภทที่ 1 หรือประเภทที่ 2 ที่มีการพัฒนาตนเองขึ้นมาเพื่อทำงานเพื่อให้บรรลุผลประโยชน์ร่วมกันก็ได้ กลุ่มในทางสังคมวิทยาถือว่าการรวมกลุ่มเป็นสิ่งที่มนุษย์ขาดไม่ได้ในการอยู่ในสังคม เนื่องจากเมื่อตัดมนุษย์ให้ออกจากการรวมกลุ่มแล้ว มนุษย์ก็ไม่สามารถจะอยู่ได้ด้วยตนเองหรือไม่สามารถบรรลุเป้าหมายในชีวิตได้เท่าที่ควร กลุ่มในความหมายดังกล่าวจึงเป็นกลุ่มสังคม รูปแบบของกลุ่มดังกล่าว มีอยู่ 2 ประเภท คือ กลุ่มปฐมภูมิ และกลุ่มทุติยภูมิ ซึ่งเราสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

3.1 กลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นกลุ่มที่มีลักษณะสำคัญ กล่าวคือมีความสัมพันธ์ส่วนตัวไม่เป็นทางการ ความสัมพันธ์ส่วนตัวนี้ไม่จำกัดว่าต้องเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ครอบคลุมหลาย ๆ ด้านมีลักษณะของความสัมพันธ์ในกลุ่มที่ถาวร จำนวนของสมาชิกน้อย มีความสัมพันธ์ที่เป็นไปอย่างสนิทสนม กลุ่มประเภทนี้เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นธรรมชาติของสังคมได้แก่ กลุ่มครอบครัว

กลุ่มเพื่อนเล่น กลุ่มเพื่อนบ้านและกลุ่มเพื่อน โรงเรียนหรือกลุ่มของคนที่อยู่ในชุมชนหรือเผ่าเล็ก การกำหนดความสัมพันธ์ของกลุ่มสังคมประเภทนี้มักใช้ความรู้สึกในการกำหนดมากกว่าผลประโยชน์พิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง

3.2 กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) เป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งขึ้นมาอย่างเป็นทางการ ด้วยวัตถุประสงค์บางอย่างมาเป็นจุดรวมของความสัมพันธ์ สมาชิกติดต่อกันอย่างมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันในวิถีบางส่วนของชีวิตในสังคม (Partial Association) กลุ่มทุติยภูมิเป็นกลุ่มที่ไม่ได้เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติเหมือนกลุ่มครอบครัว กลุ่มเพื่อน สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มจะใช้ชีวิตเพียงบางส่วนเพียงเท่าที่เกี่ยวเนื่องเป็นบางส่วนไม่ใช่ระยะเวลาใดระยะเวลาหนึ่งเป็นพิเศษ เช่น กลุ่มศาสนา กลุ่มอาชีพ สโมสร สมาคม อาสาสมัคร กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มอิทธิพลทางการเมือง คน ๆ หนึ่งสามารถที่จะเป็นสมาชิกกลุ่มหลาย ๆ กลุ่มพร้อมกันได้ ในการติดต่อกันสื่อสารกันในกลุ่มประเภทนี้มักจะเป็นการสื่อสารที่ห่างกัน เช่น การติดต่อทางจดหมาย ข่าวสมาคม ความสัมพันธ์ของกลุ่มประเภทดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ที่กำหนดโดยกฎเกณฑ์ที่เป็นข้อกีดขวางทางสังคม คือผู้ที่เป็สมาชิกกลุ่มมีฐานะ ตำแหน่งและหน้าที่ที่กำหนดไว้อย่างเป็นทางการ ซึ่งกลุ่มทุติยภูมิดังกล่าวสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ กลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง

3.2.1 กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group) หมายถึง กลุ่มที่มีการรวมตัวกัน เพื่อทำผลประโยชน์ในด้านใดด้านหนึ่งโดยมีวัตถุประสงค์ ทัศนคติและผลประโยชน์ร่วมกันและเป็นสิ่งที่ทำให้สมาชิกมีความรู้สึกที่ผูกพันกันเป็นกลุ่มที่มีลักษณะมั่นคง การรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์หรือการแสดงออกซึ่งผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน กลุ่มผลประโยชน์ไม่จำเป็นที่จะต้องมีการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมือง ตัวอย่างเช่น กลุ่มกรรมกรรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องค่าจ้างหรือค่าแรงต่อกลุ่มนายจ้าง

3.2.2 กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองหรือกลุ่มพลัง (Pressure Group) คือ กลุ่มทุติยภูมิที่จัดตั้งขึ้นเพื่อแสวงหาผลประโยชน์หรือบรรลุจุดหมายปลายทางบางอย่างโดยผ่านกระบวนการทางการเมือง เป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลต่าง ๆ ในการทำงานโดยสมัครใจ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ อาจจะเป็นผลประโยชน์โดยทั่วไปหรือผลประโยชน์ของกลุ่มตน แต่ภายใต้การรวมกลุ่มดังกล่าวเพื่อที่จะมีอิทธิพลเหนือกระบวนการตัดสินใจหรือการวางนโยบายของรัฐบาล ซึ่งในกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

1) เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมกันของบุคคลต่าง ๆ โดยสมัครใจ มิใช่เป็นการรวมในลักษณะที่ถูกบังคับให้รวมหรือถูกภาวะครอบงำบางอย่างที่ทำให้เกิดการรวมกันขึ้น

2) เจตนาของการเข้าร่วมกลุ่มของสมาชิกนั้นเพื่อใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือในการปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน โดยมิใช่เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รวมตัวกันเพื่อผลประโยชน์แต่อย่างใด

3) เจตนาของการรวมกลุ่มของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองเพื่อที่จะใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือทางการเมือง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายต่าง ๆ ของรัฐที่จะเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มตน

กลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นกลุ่มที่ระดมทรัพยากรด้านต่าง ๆ เพื่อสร้างกำลังและใช้ในการที่จะมีอิทธิพลเหนือกระบวนการตัดสินใจหรือการกำหนดนโยบายของรัฐบาล ทรัพยากรที่ว่า คือความเข้มแข็งของการรวมตัว จำนวนสมาชิก ความมั่นคง สถานภาพทางสังคม และยุทธวิธีในการทำงานต่าง ๆ ของกลุ่ม โดยกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองจะเป็นกลุ่มที่จะต้องพึ่งพิงอิทธิพลเหนือการวางนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น แต่จะไม่เข้าไปใช้อำนาจในกลไกของรัฐและการบริหารงานรัฐบาล โดยการนำนโยบายไปปฏิบัติซึ่งเป็นลักษณะของพรรคการเมือง

แนวคิดขบวนการทางสังคม

ขบวนการทางสังคมเป็นแนวคิดที่มีการพัฒนามาอย่างหลายรูปแบบแนวคิดของการรวมกลุ่มที่อยู่นอกเหนือระบบรัฐ ซึ่งแนวคิดขบวนการทางสังคมในทางวิชาการนั้นมีทฤษฎีที่เป็นแนวคิดของขบวนการทางสังคมอยู่ 3 กระแสหลักคือ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 : 21)

1. ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior Theory)

แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในระยะแรกมีการให้ความหมายของขบวนการทางสังคมว่าเป็นฝูงคนชั่วร้ายและกระทำการอย่างไร้เหตุผล เนื่องจากการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมถูกอธิบายของทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior Theory) ที่อยู่ภายใต้สังคมที่ผู้คนเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง ความวุ่นวายทางสังคมหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ขบวนการทางสังคมจึงถูกอธิบายในแง่มูจิตวิทยาที่มองว่า การกระทำของขบวนการทางสังคมในแง่ลบและเป็นการกระทำของฝูงชนแบบไร้เหตุผล (Irrational) แต่ก็มองว่าขบวนการทางสังคมในฐานะผู้กระทำที่แม้จะเกิดขึ้นในสภาวะของความวุ่นวายทางสังคมแต่ก็นำไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมหรือองค์กรทางสังคมใหม่

2. ทฤษฎีระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory)

ขบวนการทางสังคมถูกมองว่าเป็นการกระทำของการกระทำรวมหมู่ที่มีเหตุผลที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1960 ภายใต้การอธิบายของทฤษฎีระดมทรัพยากร โดยมองการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมที่ออกมาท้าทายสังคม ขบวนการที่เกิดขึ้นในยุคนี้ ได้แก่ ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิพลเมือง ขบวนการต่อต้านทางสังคม ขบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม โดยมองว่าขบวนการทางสังคมเป็นชุดความเชื่อหรือความเห็นของกลุ่มคนที่นำเสนอความเห็นเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและได้มาซึ่งการกระจายผลประโยชน์ทางสังคมที่อยู่นอกกระบวนการเมืองปกติมียุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่สำคัญในการเคลื่อนไหวคือการท้าทายหรือขัดขวางระบบการเมืองปกติ

3. ขบวนการทางสังคมใหม่ (New Social Movement)

จุดกำเนิดสำคัญของสำนัก “ขบวนการทางสังคมใหม่” คือการวิพากษ์ทฤษฎีการระดมทรัพยากรว่า สนใจเฉพาะการตอบคำถามว่าขบวนการทางสังคมเกิดขึ้นอย่างไร (“How”) ขณะเดียวกันก็วิพากษ์ทฤษฎีมาร์กซ์ที่ว่ามีข้อจำกัดในการอธิบายปรากฏการณ์/ขบวนการทางสังคมใหม่ ๆ เช่น ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการสิทธิสตรีและอัตลักษณ์ทางเพศสภาพที่เกิดขึ้นในทศวรรษที่ 1960s และ 1970s ซึ่งได้ทำให้เกิดคำถามในหมู่นักทฤษฎีในยุโรปกลุ่มหนึ่งว่า เหตุใดจึงเกิดขบวนการซึ่งมิได้มีฐานจากความขัดแย้งทางชนชั้นเหล่านี้ขึ้นมาอย่างกว้างขวางและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ทำให้เกิดคำถามกับจุดเน้นของการวิเคราะห์ความขัดแย้ง ซึ่งอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่าง “ทุน-แรงงาน” หรือความขัดแย้งที่ตั้งอยู่บนฐานของการควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจ อันเป็นลักษณะสำคัญของขบวนการทางสังคมแบบเก่า (Old Social Movement)

แนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีและต้องประกอบไปด้วยสองเงื่อนไข คือเงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรม

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบไปด้วย 5 ส่วน ดังนี้ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ออนไลน์ : 2557)

1. กรอบแนวคิดเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยามความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ ดังนี้

- 3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไขการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน 2 เงื่อนไข ดังนี้

4.1 เงื่อนไขความรู้ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ / ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

นั่นคือหลักแนวคิดและแนวทางเพื่อการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือองค์กรต่าง ๆ สามารถปฏิบัติตามได้

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 123) ได้นิยามความหมายของการออม หมายถึง การประหยัด การเก็บหอมรอมริบ การถนอมและการสงวนสิ่งที่จะประหยัดหรือเก็บหอมรอมริบ ได้แก่ ทรัพย์สินเงินทอง ดังนั้นการออม หมายถึงการใช้ทรัพย์สินเงินทองทั้งหลายอย่างระมัดระวัง อย่างไม่ประมาทอย่างมีเหตุมีผล ทรัพย์สินเงินทองเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ ต้องรู้จักเก็บรู้จักใช้ การออมจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะประชาชนได้รับการศึกษาเรียนรู้ มีผู้แนะนำสั่งสอนให้เห็นความสำคัญและเห็นประโยชน์ที่เกิดจากการออม

การออมเงินมีความสำคัญ เพราะเป็นการสร้างหลักประกันในด้านความมั่นคงให้ตัวเอง และก่อให้เกิดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การออมมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ เพราะมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ครอบครัวและชุมชน การบริหารการเงินและการออมนั้นมีความสำคัญในการสร้างความมั่นคงและเสถียรภาพ ทั้งในแง่ของการดำรงชีวิตของประชาชน ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ การออมจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

สุวัฒน์ ศรีภิรมย์ (2548 : 34) ได้ทำการศึกษาในเรื่องระบบการออมโดยใช้ชุมชนเป็นกลไก ผลการศึกษา ระบุว่า ข้อเสนอระบบการออมโดยใช้ชุมชนเป็นกลไกดำเนินการมิใช่ข้อเสนอใหม่ แต่เป็นสิ่งที่มีการดำเนินงานมานานแล้วในสังคมไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีใช้สังคมเมืองและรู้จักกันดีในนามของกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กองทุนสวัสดิการต่าง ๆ หรือเครือข่ายต่าง ๆ

ซึ่งเป็นการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ภูมิภานาเดียวกัน มีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมและวิถีชีวิต คล้ายคลึงกัน มีการเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือสามัคคีกัน เป็นสังคมที่เข้มแข็งและมีศักยภาพ ทั้งนี้การศึกษา ดังกล่าวสนับสนุนแนวคิดเรื่องกองทุนการออมชุมชนและได้สรุปเพิ่มเติมว่าการออดังกล่าวเป็นการออมเพื่อการชราภาพสำหรับแรงงานนอกระบบและสามารถดำเนินการร่วมกับสวัสดิการชุมชน โดยการตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมสมทบในลักษณะของสวัสดิการประชาชน อย่างไรก็ตาม ชุมชนควรดำเนินการด้วยตนเอง สร้างสมาชิกในพื้นที่และมีเครือข่ายเชื่อมโยงถึงระดับตำบล อำเภอและจังหวัด

แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2549 : 1) นำเสนอว่าตามหลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ

อภิชัย พันธเสน (2549 : 33) ได้ใช้ทฤษฎีระบบสรุปแนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังนี้

1. ในการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างเครือข่ายเรียนรู้ให้มีการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิด เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยทุกภาคส่วน วัตถุประสงค์ของการขับเคลื่อน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้ประชาชนทุกคนสามารถนำหลักปรัชญาฯ ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมและปลูกฝังปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิตให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนนำไปสู่การปรับแนวทางการพัฒนาให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง

2. การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการเสริมพลังให้ประเทศไทยสามารถพัฒนาไปได้ อย่างมั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจและสังคมให้เข้มแข็ง รักษาความสมดุลของทุนและทรัพยากรในมิติต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปรับตัวพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ อย่างรู้เท่าทันและนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนชาวไทย

3. การขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นไปในลักษณะเครือข่ายและการระดมพลังจากทุกภาคส่วน ได้แก่ เครือข่ายผู้นำทางความคิด เครือข่ายด้านประชาสังคม เครือข่ายด้านสื่อมวลชน และประชาชน เครือข่ายด้านสถาบันการศึกษาและเยาวชน เครือข่ายด้านองค์กรภาคธุรกิจเอกชน เครือข่ายด้านองค์กรภาครัฐ เครือข่ายด้านวิชาการและเครือข่ายด้านสถาบันทางการเมือง

ในการสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ที่ผ่านมาสภานักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้เริ่มสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำเอาแนวความคิดไปขยายผลอย่างหลากหลายและกว้างขวาง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างกระแสสังคมให้มีการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนไทยในหลาย ๆ วงการ เป้าหมายการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมการดำเนิน 4 ด้านต่อไปนี้ (อภิรักษ์ พันธเสน. 2549 : 34)

1. สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
2. พัฒนาแนวคิดขององค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
3. พัฒนาระบบการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้ในระดับครอบครัว กลุ่มและระดับประเทศ

4. เชื่อมโยงเครือข่ายการพัฒนาชุมชนพอเพียงของภาคประชาสังคม

ทั้งนี้งานทั้ง 4 ด้าน จะต้องมีความเชื่อมโยงกันอย่างมีบูรณาการ ที่ผ่านมามีการเชื่อมโยงที่ว่านี้ยังไม่ปรากฏชัด จึงทำให้การขับเคลื่อนอยู่ในขอบเขตที่จำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรมีการเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีอยู่อย่างกระจุกกระจายไปยังแผนงานต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันในลักษณะเชิงปฏิสัมพันธ์ ในส่วนนี้คณะผู้วิจัยมุ่งตอบคำถามสำคัญที่ว่า จะทำอย่างไรให้การวิจัยมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนแผนงานพัฒนาวิชาการและการจัดการความรู้เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เนื้อหาซึ่งปรากฏอยู่ในบทนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลที่ได้มาจากระบวนการสังเคราะห์งานวิจัย (The Synthesis Process) และการเสวนา (Dialogue) ระหว่างคณะผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงหลายฝ่ายอย่างต่อเนื่องในเวทีการประชุมหลายครั้ง

แนวคิดใหม่สำหรับการวิจัย : เศรษฐกิจพอเพียง และความพอเพียงทางนิเวศ

งานวิจัยส่วนใหญ่เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง มีจุดหมายเพื่อวิเคราะห์ความหมายของแนวคิดหรือเป็นกรณีศึกษาเกี่ยวกับชุมชนที่มีการปฏิบัติการแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งโดยมากจะเน้นเรื่องเศรษฐกิจสังคม แต่ไม่ค่อยจะพิจารณามิติทางสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติเท่าใดนัก อาจกล่าวได้ว่าเป็นมิติที่สำคัญมิติหนึ่งได้ขาดหายไปในงานวิจัย ผลจากการสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงดำรงอยู่ได้ นั่นคือการมีฐานทรัพยากรธรรมชาติในฐานะทุนการผลิต ความรู้เรื่องระบบนิเวศในชุมชนและความสัมพันธ์มนุษย์กับระบบนิเวศแบบเกื้อกูล ยืนยันว่าถ้าเราไม่ให้ความสำคัญแก่เรื่องของสิ่งแวดล้อมและความพอดีในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแล้ว เศรษฐกิจพอเพียงก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ความพอดีทางเศรษฐกิจแปลว่า ต้องมีความพอดีในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วย ซึ่งหมายถึงการไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่ใช่ธรรมชาติจนเกิดความทรุดโทรมหรือใช้ธรรมชาติจนเลยขีดจำกัดจนเป็นอันตรายต่อระบบนิเวศ การศึกษาวิจัยในมิตินี้จึงต้องมีการพัฒนาอย่างเร่งด่วน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. 2557 : 28)

ในการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน อภิชัย พันธเสน (2549 : 35) เสนอว่า ก่อนจะตอบคำถามนี้จะต้องอธิบายว่า ชุมชนคืออะไร ชุมชนคือความสัมพันธ์ของมนุษย์ เนื่องจาก การมีความสนใจหรือการมีประโยชน์ร่วมกัน เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกับภายนอกที่ขยายต่อ จากความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ชุมชนเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจได้ ถ้าเล็กกว่านี้กล่าวคือ ในระดับครอบครัว ชีตความสามารถในการสร้างภูมิคุ้มกันถึงแม้จะมี แต่จะมีกำลังด้านทานน้อยกว่า ชุมชน ขณะเดียวกันชุมชนก็ไม่ใหญ่เกินไปและไม่สลับซับซ้อนจนเกินไป อยู่ภายใต้เงื่อนไขของคน ที่ไม่มีอำนาจทางการเมือง อำนาจทางเศรษฐกิจหรืออำนาจแห่งความรู้มีความสามารถพอที่จะจัดการได้

1. เพื่อพัฒนาปัญหาความทุกข์ (ความยากจน) ในชุมชน
2. สร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ชุมชนจากวิกฤติจากภายนอก
3. เป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมในระดับประเทศโดยรวม

กล่าวโดยสรุปคือ ชุมชนคือหน่วยใหญ่ที่สุดที่คนธรรมดาทั่วไปสามารถจะมีปฏิกริยาในเชิง สร้างสรรค์ (Creative Intervention) ได้ง่าย โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยเงื่อนไขพิเศษมากนัก จึงเป็นหน่วย ที่สำคัญที่ผู้ต้องการทำความดีสามารถประกอบสิ่งที่ดีตัวเองร่วมกับสมาชิกของชุมชนที่เพื่อประโยชน์ แก่สมาชิกในชุมชนและสังคมของประเทศโดยส่วนรวมได้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ภาพประกอบที่ 2 กระบวนการเศรษฐกิจพอเพียง (อภิชัย พันธเสน. 2549 : 36)

แนวคิดเกี่ยวกับน่านโยบายไปปฏิบัติ

ความสำเร็จของการน่านโยบายไปปฏิบัติ ไม่ว่าจะนโยบายนั้นจะเป็นประเภทใดก็ตาม ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับหน่วยงานที่รับผิดชอบในการน่านโยบายไปปฏิบัติมีความสามารถในการดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของนโยบายนั้นได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใด ดังนั้นปัญหาหลักด้านหนึ่งของน่านโยบายไปปฏิบัติจึงได้แก่ (มนตรี เจนวิทย์การ. 2533 : 409-411)

ปัญหาทางด้านสมรรถนะ ประกอบด้วย

1. ปัจจัยทางด้านบุคลากร ปัญหาทางด้านสมรรถนะจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ

1.1 นโยบายที่จะถูกนำไปปฏิบัตินั้นต้องการบุคลากรจำนวนเท่าใด ต้องการบุคลากรประเภทใด

1.2 ต้องการบุคลากรที่มีคุณภาพ ความรู้ ความสามารถที่จะปฏิบัติตามนโยบายนั้นได้หรือไม่ มีความยินดีหรือความตั้งใจที่จะมาร่วมเป็นผู้ปฏิบัติในนโยบายนั้น

1.3 หน่วยงานที่รับผิดชอบในการน่านโยบายไปปฏิบัติจะสามารถหรือหาวิธีการดึงดูดบุคลากรให้ปฏิบัติงานในนโยบายหรือโครงการได้อย่างไร

2. ปัจจัยทางด้านเงินทุน ปัญหาทางด้านสมรรถนะจะมีมากขึ้นหากหน่วยงานที่รับผิดชอบในการน่านโยบายไปปฏิบัติถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขของการใช้เงินทุน ซึ่งข้อจำกัดในการใช้เงินทุนมากหรือมีระเบียบข้อบังคับไว้มากจนขาดความยืดหยุ่นก็จะยิ่งเป็นการบั่นทอนสมรรถนะของหน่วยงานปฏิบัติมากขึ้นเท่านั้น

3. ปัจจัยทางด้านวัสดุอุปกรณ์ ปัญหาทางด้านสมรรถนะจะทวีมากขึ้นถ้าหากหน่วยงานที่รับผิดชอบไม่ได้รับการสนับสนุนทางด้านวัสดุอุปกรณ์ให้ใช้อย่างเพียงพอหรือทันต่อเวลา

ปัญหาทางการควบคุม

ปัญหาทางการควบคุมจะมีมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ หลายประการ ดังนี้

1. ขึ้นอยู่กับความสามารถของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการเปลี่ยนแปลงนโยบายว่าจะสามารถแปลงนโยบายนั้น ๆ ออกมาเป็นแนวทางปฏิบัติ แผนงานหรือโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของนโยบายเพียงใด

2. ขึ้นอยู่กับว่ากิจกรรมของนโยบาย แผนงานหรือโครงการนั้นมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนเพียงใด

3. ขึ้นอยู่กับการที่หน่วยปฏิบัติจะมีการกำหนดภารกิจตลอดจนมาตรฐานในการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติงานรวม แผนงานหรือโครงการนั้นเพียงใด

เงื่อนไขทั้งสามประการนี้จะมีผลโดยตรงต่อการสร้างความสามารถในการควบคุมหรือการวัดความก้าวหน้าของการปฏิบัติงานที่จะสามารถสนองต่อความต้องการของนโยบายได้ และในขณะเดียวกันก็จะมีผลโดยตรงต่อปัญหาในการนำนโยบายไปปฏิบัติด้วย

ปัญหาทางด้านความร่วมมือและการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง

ปัญหาในการนำนโยบายไปปฏิบัติ มีเงื่อนไขหรือเหตุผลหลัก ๆ อย่างน้อย 7 ประการ ดังนี้

1. สมาชิกในองค์กรหรือหน่วยปฏิบัติเห็นว่านโยบายนั้นไม่ได้มาจากรากฐานความต้องการของตนที่แท้จริง
2. สมาชิกในองค์กรหรือหน่วยปฏิบัติทำการต่อต้านเพราะเห็นว่านโยบายนั้นมีผลทำให้สูญเสียเงินในการปฏิบัติงานตลอดจนพฤติกรรมในการปฏิบัติงานประจำของตนเองต้องเปลี่ยนแปลงไป
3. หัวหน้าของหน่วยปฏิบัติไม่ได้ให้ความสนับสนุนในนโยบายนั้น
4. สมาชิกในองค์กรหรือหน่วยปฏิบัติทำการต่อต้าน เพราะเห็นว่าการปฏิบัติตามนโยบายจะส่งผลทำให้งบประมาณ อัตรากำลังของหน่วยงานต้องลดลงในระยะยาว
5. สมาชิกในองค์กรหรือหน่วยปฏิบัติเห็นว่า นโยบายนั้นถูกกำหนดขึ้นโดยฝ่ายบริหารที่ไม่เข้าใจว่าสภาพความเป็นจริงในการปฏิบัติงานหรือการให้บริการของผู้ปฏิบัติเป็นอย่างไร
6. สมาชิกในองค์กรหรือหน่วยปฏิบัติไม่เห็นด้วยกับสาระหรือวิธีการปฏิบัติในโครงการหรือนโยบายนั้น
7. สมาชิกในองค์กรหรือหน่วยปฏิบัติไม่ให้ความร่วมมือและต่อต้านเนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจว่าจะปฏิบัติตามนโยบายนั้นอย่างไร

ปัญหาทางด้านอำนาจและความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง

ในการนำนโยบายไปปฏิบัติกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมีอย่างน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือปัจจัยหลายประการ

1. ลักษณะของการติดต่อและความสัมพันธ์ที่หน่วยปฏิบัติมีกับหน่วยงานที่ควบคุมนโยบายดังกล่าว
2. ระดับความจำเป็นที่หน่วยปฏิบัติจะต้องแสวงหาความร่วมมือ ฟังหาหรือทำความเข้าใจกับหน่วยงานหลักอื่น ๆ
3. ระดับของความเป็นไปได้ที่เจ้าหน้าที่ของแต่ละหน่วยจะสามารถทำงานร่วมกันได้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

การมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

มีนักวิชาการให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation) ไว้ดังนี้

เมตตา สินยุบุตร (2548 : 7) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของตนเอง ตัดสินใจใช้ทรัพยากร กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตนการจัดอันดับความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท อาจกล่าวได้ว่าทำให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนดความต้องการของตนเองเป็นการเสริมพลังอำนาจให้ประชาชนระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจและควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ

มาลี เบ็ญจะมโน (2546 : 27) สรุปความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในองค์กร โดยร่วมแสดงความคิดเห็นและกระทำในสิ่งที่เห็นพ้องต้องกัน ตลอดจนร่วมพิจารณากำหนดปัญหา ความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นของตน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้ลุล่วงไป

ยุพาพร รูปงาม (2545 : 5) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกันจะต้องมีมากจนเกิดความคิดริเริ่ม โครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันได้ควรจะต้องมีการตระหนักว่า ปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือในนามกลุ่มนั้นกระทำผ่านองค์กร ดังนั้นองค์กรจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531 : 10) สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขัน และอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่า สิ่งที่มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนอง และทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้น สิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริงและมั่นใจมากขึ้น ผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff. 1979 : 6) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ว่า สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร
2. การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนจากข้างต้น การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจและดำเนินการในการใช้ทรัพยากรด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น ให้เกิดประโยชน์และสนองตอบตรงต่อความต้องการของคนในท้องถิ่น

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมมี 5 ทฤษฎี ดังนี้ (อकिन รพีพัฒน์. 2527 : 7-8)

1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion)

การเกลี้ยกล่อม เป็นการใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และถ้าจะให้เกิดผลดี ผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่องความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของมาสโลว์ ที่เรียกว่า ลำดับขั้นความต้องการ (Hierarchy of Needs) คือ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับจากน้อยไปหามาก มีทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้

1.1 ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

1.2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

1.3 ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

1.4 ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self-esteem Needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

1.5 ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self-actualization Needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุด ที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

2. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale)

คนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออก

ในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาใจเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบอันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงาน ทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคลและขวัญของกลุ่ม ดังนั้นจะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเรา โดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

3. ทฤษฎีสร้างความรู้สึกรักชาตินิยม (Nationalism)

ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วม คือ การสร้างความรู้สึกรักชาตินิยมให้เกิดขึ้น หมายถึงความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดี ผูกพันต่อท้องถิ่น

4. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership)

การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหว ทำงานอยู่เสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดี ย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

5. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method)

การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ยาก เพราะใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตาม ผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจ ไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวัง ผลประโยชน์

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนและระดับของการมีส่วนร่วม มีนักวิชาการหลายสาขาได้พยายามศึกษา จำแนก ลักษณะพฤติกรรมการมีส่วนร่วมไว้หลายแบบ โดยใช้เกณฑ์ในการจำแนกแตกต่างกันดังนี้ (ธีระพงษ์ แก้วหาญ, 2543 : 149-152)

1. การจำแนกขั้นตอนการมีส่วนร่วม

การจำแนกขั้นตอนการมีส่วนร่วม สามารถจำแนกขั้นตอนหรือประเภทของการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 4 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ : กระบวนการของการตัดสินใจ ประการแรกสุดที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชาชนที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน : จะได้จากคำถามที่ว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงาน การให้ความช่วยเหลือด้านแรงงานหรือข้อมูล เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ : ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น จากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคม

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล : การมีส่วนร่วมการประเมินผลนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต ก็คือความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

นอกจากการจำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมตามแนวดังกล่าว การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้นน่าจะมี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา : ขั้นตอนนี้เป็นส่วนแรกที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าชาวบ้านยังไม่สามารถเข้าใจปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหาด้วยตนเองได้ กิจกรรมต่าง ๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญของกิจกรรมนั้น แต่อาจมองปัญหาไม่ได้เด่นชัด เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาจึงเสมือนกระจกเงา ผู้คอยสะท้อนภาพให้ชุมชนมองเห็นและวิเคราะห์ปัญหาได้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม : การวางแผนการดำเนินกิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อไปนี่ที่ขาดไม่ได้ หากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการแต่ผลงานการพัฒนาให้เสร็จสิ้นโดยฉับไวก็จะดำเนินการวางแผนงานด้วยตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนจะช่วยให้ชุมชนเข้าใจปัญหา พัฒนาประสบการณ์ของตนเองและสามารถวางแผนได้ด้วยตนเองในที่สุด

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน : ชุมชนมีทรัพยากรที่สามารถลงทุนและปฏิบัติงานได้ เพราะจากประสบการณ์การทำงานในชนบท อย่างน้อยก็มีแรงงานของตนเองเป็นขั้นต่ำสุดที่จะเข้าร่วมได้และในหลาย ๆ แห่ง ก็สามารถที่จะร่วมลงทุนในกิจกรรมหลาย ๆ ประเภท การร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้ชุมชนรู้จักคิดต้นทุนให้กับตนเองในการดำเนินงานและจะ

ระมัดระวังรักษากิจกรรมที่ทำขึ้น เพราะจะมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ซึ่งต่างไปจากสภาพที่การลงทุนและการปฏิบัติงานทั้งหมดมาจากปัจจัยภายนอกจะมีอะไรเสียหายก็ไม่เดือดร้อนมากนักและการบำรุงรักษาจะไม่เกิดขึ้น เพราะรู้สึกว่าไม่ใช่ชุมชน นอกจากนั้นการร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินงานอย่างใกล้ชิดและเมื่อเห็นประโยชน์ก็สามารถจะดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปได้

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน : ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งอีกเหมือนกัน เพราะถ้าหากการติดตามและการประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่เป็นการดำเนินการโดยบุคคลภายนอก ชุมชนก็ไม่สามารถทราบว่าการทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์อย่างไรหรือไม่ ถึงแม้ว่าจะมีผู้ได้แย้งว่าการประเมินที่เที่ยงธรรมที่สุดน่าจะมาจากบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมนั้น ๆ แต่ถ้าคิดถึงจุดมุ่งหมายของการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาคน การคำนึงถึงแต่ความเที่ยงธรรมอาจจะไร้ประโยชน์ การผสมผสานระหว่างคนภายนอกกับชุมชนเกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์มากกว่า เพราะนอกจากเป็นการประเมินแล้ว ยังแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจในกระบวนการประเมินและเป็นการเผยแพร่กิจกรรมออกไปสู่ชุมชนอื่น ๆ

ประเภทการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาเป็น 5 ขั้นตอน คือ (อภินันท์ รพีพัฒน์. 2547 : 49)

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ : เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้น ๆ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผนโครงการพัฒนา : เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน กำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่จะใช้ในโครงการ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ : เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่โครงการ ร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงานหรือโดยการบริหารงานและประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้น

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลที่เกิดจากโครงการพัฒนา : เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการหรือมีส่วนในการรับผลเสียที่อาจเกิดจากโครงการซึ่งผลประโยชน์หรือผลเสียนี้อาจเป็นด้านกายภาพหรือด้านจิตใจที่มีผลต่อสังคมหรือบุคคลก็ได้

ขั้นที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการพัฒนา : เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่า โครงการพัฒนาที่พวกเขาดำเนินการนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผล

ความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำกันเป็นระยะ ๆ หรือการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวมยอดของโครงการทั้งหมด

ระดับของการมีส่วนร่วม

โคเฮน และอัปฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 1979 : 8) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมเป็น 4 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หมายถึงการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มโครงการ โดยมีการอภิปรายถึงปัญหาและความต้องการ มีการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การกำหนดทางเลือกว่าควรจะทำโครงการหรือกิจกรรมใดบ้างและการตัดสินใจว่าจะทำโครงการหรือกิจกรรมใดและการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจยังครอบคลุมไปถึงการตัดสินใจในระหว่างการดำเนินงานโครงการ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในทรัพยากรต่าง ๆ ให้กับโครงการทั้งในด้านเงิน แรงงาน วัสดุอุปกรณ์และการมีส่วนร่วมในการบริหารและประสานงานโครงการต่าง ๆ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมประเภทนี้มีสองนัย คือ เป็นทั้งการร่วมรับประโยชน์และร่วมรับผลสืบเนื่องในทางลบจากโครงการพัฒนา ผลประโยชน์ที่ได้รับได้แก่

3.1 ผลประโยชน์ด้านวัตถุ คือการมีรายได้และทรัพย์สินเพิ่มขึ้นและมั่นคงมากขึ้น หรือการมีสาธารณูปโภคที่เพียงพอ มีประสิทธิภาพหรือคุณภาพดี

3.2 ผลประโยชน์ด้านสังคม ได้แก่ การได้รับการศึกษาหรือรู้หนังสือมากขึ้น รวมทั้งการให้บริการสังคมอื่น ๆ มากขึ้นและมีคุณภาพดีขึ้น

3.3 ผลประโยชน์ส่วนบุคคล ได้แก่ การมีความนับถือตนเองมากขึ้น มีพลังอำนาจทางการเมืองมากขึ้นและมีความรู้สึกถึงความมีประสิทธิภาพของตนเอง

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินโครงการทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ รูปแบบการมีส่วนร่วมประเมินอย่างเป็นทางการ เช่น การประชุมเพื่อทบทวนและประเมินการดำเนินงานที่ผ่านมา การร่วมเป็นคณะกรรมการหรือคณะกรรมการในการประเมินผลหรือการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการวิจัยประเมินผล สำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การประชุมกลุ่มย่อยอย่างไม่เป็นทางการหรือการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการ

กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรมวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถทำได้หลายวิธีที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ (โกวิท พวงงาม, 2545 : 11)

1. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมอภิปรายหรือเนื้อหาสาระของแผนงานหรือโครงการพัฒนา เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน

2. การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อให้ทราบถึงผลดี ผลเสียในกรณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบ ทั้งทางบวกและทางลบ ต่อความเป็นอยู่ของเขา
3. การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกผลกระทบ เข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนด้วย
4. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ อย่างทั่วถึง
5. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร
6. การจัดทำศศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
7. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น
8. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดงความคิดเห็น ต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่าง ๆ ที่จะผลกระทบต่อประชาชนโดยรวม
9. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจน อันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม
10. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจ ต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันที่

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจองค์ความรู้ทางด้านผลการวิจัยที่ตรงหรือใกล้เคียงกับหัวข้อในการวิจัย พบว่ามีเอกสารงานวิจัยดังนี้

อังคณา อาตามียะนันท์ (2530) ได้ศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านผลักดันส่งเสริมให้เกิดองค์กรประชาชนที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของประชาชนและศึกษาถึงบทบาทการทำงานขององค์กรประชาชนดังกล่าวจะสามารถเป็นตัวแทนของประชาชนในการพัฒนาอย่างอิสระ และยังประโยชน์ให้กับประชาชนอย่างแท้จริงหรือไม่ โดยผู้ศึกษาได้ใช้กรณีศึกษาของโครงการแควระบบ – สีซัด ว่ามีบทบาทในการส่งเสริมให้เกิดกลุ่ม ธนาคารข้าว ธนาคารควายและกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนาและศึกษาบทบาทการทำงานของกลุ่มทั้งสามว่าจะสามารถแก้ปัญหาและทำประโยชน์

ให้กับชุมชนอย่างเป็นตัวของตัวเองหรือไม่อย่างไร จากผลการศึกษาพบว่า องค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทสำคัญ 4 ด้าน คือ บทบาทในการปรับตัว (Adaptation) บทบาทในการกระตุ้น (Agitator) บทบาทในการระดมทรัพยากร (Resource Mobilize) และบทบาทในการประสานงาน (Coordinator) ที่มีส่วนผลักดันส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง จนสามารถสร้างกลุ่มในการพัฒนา คือ กลุ่มธนาคารข้าว ธนาคารควายและกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา ซึ่งทั้งสามกลุ่มนี้มีส่วนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นต่าง ๆ ของการพัฒนา คือ

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาวิเคราะห์สาเหตุ พิจารณาแนวทางแก้ไข
2. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไขและวางโครงการแก้ปัญหา
3. มีส่วนร่วมปฏิบัติตามโครงการที่วางไว้
4. มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่ได้จากโครงการ
5. มีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

บทบาทการทำงานของพัฒนาดังกล่าว นอกจากจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและสามารถแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชาวบ้านที่สามารถพึ่งตนเอง โดยมีกลุ่มแกนนำที่สามารถสร้างสถาบันของตนเองได้และดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้

สันติสุข เทศประสิทธิ์ (2534) ศึกษาเรื่องบทบาทขององค์กรประชาชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านคันชา ตำบลธาตุทอง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการอาชีพกลุ่มฯ และศึกษาบทบาทของกลุ่มในการพัฒนาเศรษฐกิจชนบท ผลการศึกษา พบว่าลักษณะทางสังคมของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นวัยแรงงาน และวัยครองเรือน จบการศึกษาระดับมัธยม ลักษณะทางครอบครัวส่วนใหญ่มีหลักคือการทำนา มีที่ดินเป็นของตนเองขนาดเล็กมีรายได้จากการเกษตรที่ไม่แน่นอนตายตัวจึงทำให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวในการศึกษาเรื่องพัฒนาการของกลุ่มพบว่ามี 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นการก่อตัวของกลุ่ม
2. ขั้นการดำเนินการเคลื่อนไหว
3. ขั้นพัฒนากลุ่มขยายกิจกรรม
4. ขั้นเจริญเติบโตของกลุ่มปรับองค์กรสร้างเครือข่าย

บทบาทของกลุ่มดังกล่าวมีความสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและมีบทบาทอย่างยิ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2532 - พ.ศ. 2533 พบว่ากลุ่มมีบทบาทดังต่อไปนี้

1. บทบาทขององค์กรในการส่งเสริมและสนับสนุนประสิทธิภาพการผลิต โดยมีบทบาทในเรื่องของการหาปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพ โดยมีการจัดตั้งกองทุนปุ๋ยที่ให้ชาวบ้านได้ซื้อปุ๋ย

ในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาด การสาธิตการตลาด การให้ความรู้ การให้กู้เงินในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าที่อื่น การให้ความรู้แก่ชุมชนในการใช้ปัจจัยการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น การระดมทุน การส่งเสริมการลงทุน การตั้งธนาคารข้าวและการกองทุนสวัสดิการในการช่วยเหลือในเรื่องของคำรักษาพยาบาลและทุนการศึกษาบุตรของสมาชิก

2. บทบาทขององค์กรในด้านการตลาด ในเรื่องของการขายสินค้าผ่านกลุ่มซึ่งเป็นที่แลกเปลี่ยนความรู้ ข่าวสาร ทำให้สมาชิกของกลุ่มมีข้อมูลในการขายสินค้ามากกว่าเดิม นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการลดขั้นตอนการตลาด โดยการให้สมาชิกรู้จักที่จะสร้างอำนาจต่อรองในตลาด การเกษตร เช่น การให้สมาชิกรักษาผลผลิตข้าวเปลือกไว้เพื่อต่อรองราคาให้ดีขึ้น

3. บทบาทในการพัฒนาอาชีพ รายได้และการมีงานทำ

จากผลการศึกษาในเรื่องนี้ผู้วิจัยได้เสนอให้ทางกลุ่มควรศึกษาว่าในปัจจุบันมีการศึกษาในเรื่องของต้นทุนการผลิตกับราคาผลผลิตว่ามีความสมดุลกันหรือไม่ ควรส่งเสริมให้สมาชิกลดการพึ่งพิงทางการตลาดโดยลดต้นทุนทางการผลิต การขยายกิจกรรมในด้านสวัสดิการ การทำกิจกรรมอื่นๆอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมสมาชิกและผู้นำกลุ่มให้มีความสามารถในการแก้ไขปัญหา การขาดผู้นำกิจกรรม การให้ความรู้แก่สมาชิกในการให้คำแนะนำการปรับปรุงแผนและพัฒนาผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ ให้การส่งเสริมอาชีพหัตถกรรม การส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้งานและขายมากขึ้น

มณีนรัตน์ มิตรประสาธ (2539) ได้ศึกษาเรื่อง การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอลือเกา จังหวัดตรัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการก่อตัวขององค์กรประชาชนในบริบทของกระบวนการจรรโลงประชาธิปไตยที่ระดับรากหญ้าของสังคมไทย โดยมีชุมชนประมงพื้นบ้าน 3 แห่ง ในอำเภอลือเกา จังหวัดตรัง ผลการศึกษาพบว่า การก่อตัวขององค์กรประชาชนจะเกิดขึ้นได้เมื่อสมาชิกในชุมชนรู้สึกและตระหนักในการดำรงอยู่ของปัญหาภายในชุมชนและมีความต้องการแสวงหาแนวทางแก้ไข โดยกระบวนการดังกล่าวและสามารถไปสู่การเกิดองค์กรประชาชนดีที่สุดในที่สุดต่อเมื่อผู้นำและกลุ่มแกนนำภายในชุมชนที่มีศักยภาพในการเข้าถึงปัญหาและสามารถวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ตลอดจนสามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหอย่างเหมาะสม ในขณะที่ปัจจัยภายนอก ได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกื้อหนุนนโยบายของรัฐและการปฏิบัติของหน่วยงานของรัฐที่สอดคล้องและสื่อมวลชนให้ความสนใจเป็นปัจจัยเสริมให้องค์กรประชาชนมีอำนาจต่อรองกับกลุ่มทุนและผู้ที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์เหนือทรัพยากรของท้องถิ่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ปัทมา ราตรี (2540) ได้ศึกษาเรื่องศักยภาพชุมชนในการพัฒนา : กรณีตำบลหนองไผ่ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของกลุ่มเครือข่ายตำบลหนองไผ่ และศึกษาศักยภาพในการพัฒนาของกลุ่มเครือข่าย ผลการศึกษาพบว่า

1. พัฒนาการของกลุ่มตำบลหนองไผ่มีขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่ม 4 ระยะ คือ ระยะที่หนึ่งคือระยะก่อนการจัดตั้งหมู่บ้านได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐ แต่ไม่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ระยะที่สองจัดตั้งกลุ่ม ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานพัฒนาเอกชนในพื้นที่ในเรื่องแนวคิดและการทำงานกลุ่ม ระยะที่สามระยะดำเนินงาน คือ กิจกรรมกองทุนว้าว กองทุนควาย กองทุนชุดสระในนา ธนาคารข้าวและกิจกรรมออมทรัพย์ ระยะที่ 4 ระยะการจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มตำบลหนองไผ่ได้มีการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์การเกษตรหนองไผ่พัฒนา จำกัด พัฒนาการกองทุนมีโครงสร้าง ระดับสามระดับ คือ โครงสร้างกลุ่มระดับพื้นฐาน โครงสร้างกลุ่มระดับกิจกรรมและโครงสร้างกลุ่มระดับเครือข่าย

2. ศักยภาพชุมชนในการพัฒนามีทั้งศักยภาพคือยังเป็นปัจจัยที่ไม่เกื้อหนุน ต่อการพัฒนาได้แก่ ดินไม่มีคุณภาพ ปริมาณน้ำไม่เพียงพอ พื้นที่ป่าไม่มีน้อยและถูกทำลาย ส่งผลให้การทำนาไม่ได้ผลเต็มที่ คือมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก มีการสะสมทุนเพื่อการผลิตภายใต้การดำเนินงานของกลุ่ม

สมชาย พงษ์เทพิน (2541) ได้ศึกษาเรื่อง สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำกับการทำงานของผู้นำเครือข่าย องค์การชุมชนในเขตเมือง ศึกษาเฉพาะกรณีเครือข่ายสหชุมชนนครขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำ การทำงานของผู้นำเครือข่ายขององค์การชุมชนในเขตเมือง รวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำ ผลการศึกษาพบว่าสภาพทางสังคมส่วนที่เป็นความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก โดยมีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญต่อด้านการทำงานของผู้นำเครือข่ายสหชุมชน ทั้งในด้านการวางแผน การประสานงานและการดำเนินงาน การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทำให้ผู้นำได้มีกระบวนการเรียนรู้นำมาใช้กับการทำงานและการได้รับค่าตอบแทนจากการทำงาน สนับสนุนให้ผู้นำทำงานได้เต็มที่ ในขณะที่เดียวกันการส่งเสริมของหน่วยงานภายนอกอีกด้านหนึ่ง ได้ก่อให้เกิดข้อจำกัดในการทำงานของผู้นำ คือการส่งเสริมการขายฐานของสมาชิกชุมชน โดยเน้นการขายสมาชิกตามพื้นที่หรือเชิงปริมาณ ทำให้มีการผสมผสานระหว่างชุมชนที่มีปัญหาความต้องการที่แตกต่างกัน โดยสิ้นเชิง โครงสร้างองค์กร การวางแผนและการดำเนินกิจกรรมของสหชุมชน ซึ่งไม่สามารถที่จะจัดสรรบทบาทหน้าที่และการประสานความร่วมมือ ในการทำงานร่วมกัน ได้อย่างเป็นเอกภาพ มีผลต่อการทำงานของผู้นำไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในงานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะต่อเครือข่ายสหชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ สหชุมชนควรมีการทบทวนถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์กรร่วมกันทั้งชุมชนแออัดและชุมชนที่อาศัยในที่ดินของตนเองและที่ดินเช่าซื้อ เพื่อกำหนด โครงสร้าง แผนงานและกิจกรรมเพื่อตอบสนองปัญหาความต้องการของชุมชนสมาชิกทั้งหมดและสภาพปัญหาความต้องการของชุมชนสมาชิกที่แตกต่างกัน ควรมีการแยกแต่ละปัญหา โดยจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจกรรมให้ชัดเจนและคำนึงถึงสัดส่วนของกรรมการบริหารให้กระจายทั่วถึงประเภทของชุมชนหรือกลุ่มปัญหาที่มีอยู่ในองค์กรและควรพิจารณา

คุณสมบัติของกรรมการบริหาร จัดสรรให้เหมาะสมกับตำแหน่งงาน รวมทั้งพัฒนาความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานของผู้นำหาแนวทางในการสร้างผู้นำใหม่ทั้งระดับชุมชนและเครือข่ายหรือเตรียมความพร้อมให้กับผู้นำ ในการจัดสวัสดิการค่าตอบแทนและการส่งเสริมการยอมรับของคู่สมรสและการหาแนวทางในการจัดการเกี่ยวกับการต้อนรับคณะที่มาศึกษาดูงานไม่ให้เกิดผลกระทบต่อเวลาในการทำงานของ ผู้นำในการดำเนินงานขององค์กร ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ ควรมีการทบทวนเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริม ในการขยายฐานสมาชิกของเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยพิจารณาถึงเงื่อนไขด้านปัญหาความต้องการเป็นหลัก และพิจารณาถึงโครงสร้างและภาระงานที่จะให้ผู้นำเข้าไปร่วมกระบวนการในระดับต่าง ๆ ไม่ควรจะกระทบต่อภาระงานของผู้นำในองค์กร และชุมชนที่มีอยู่เดิม

เอกถักยณ์ สุวรรณชัย (2546) ได้ศึกษาเรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการกิจการกลุ่มออมทรัพย์ดีเด่นในจังหวัดสงขลาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการกิจการด้านการเงินและศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการด้านอื่น ๆ ผลการศึกษามีดังนี้ ภูมิปัญญาที่ใช้ในการจัดการกิจกรรมออมทรัพย์นั้นดีเด่นในจังหวัดสงขลาสามารถแบ่งได้เป็น 2 ด้านคือ ด้านการเงินและด้านอื่น ๆ ในด้านการเงินมีกิจการ 5 ประการที่นำมาใช้ในการจัดการกิจกรรมในการฝากเงินจะมีการใช้จริยธรรมด้านความยึดมั่นในเรื่องสิ่งของของคนในชุมชนยอมรับมาตั้งชื่อในการออม มีการใช้สภาพเศรษฐกิจและท้องถิ่นมากำหนดเงินออม มีการใช้ลักษณะการทำงานด้านอาชีพมากำหนดวันเวลาในการฝากเงิน การใช้จำนวนของสมาชิกกลุ่มและสภาพการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มมากำหนดขั้นตอนในการรับฝากเงินและมีการสร้างจริยธรรมของชุมชนให้แก่สมาชิกโดยใช้การฝากเงินเป็นเครื่องมือ ประการที่สองกิจการการระดมเงินจากภายนอกจะมีการจัดตั้งกองทุนของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสนับสนุนธุรกิจของกลุ่มและขอรับเงินทุนช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกประการที่สามกิจกรรมในเก็บรักษาเงินจะนำความรู้ความเข้าใจระดับชาวบ้านมาจัดทำระบบบัญชีในการเก็บรักษาเงินโดยการจัดทำระบบบัญชีแบบชาวบ้าน โดยเก็บเงินบางส่วนไว้ที่ตัวบุคคลโดยอาศัยความไว้วางใจ ประการที่สี่กิจการให้กู้ยืมเงินจะมีการใช้ความจำเป็นของสมาชิกรวมกับจำนวนเงินที่เหลือมากำหนดเวลาให้กู้ยืมเงิน มีการวางระบบความสัมพันธ์ในชุมชนมาใช้ในการอนุมัติเงินกู้ และการใช้ระบบของสังคมมาใช้ในระบบการจัดทวงหนี้โดยใช้หลักประนีประนอมและผ่อนปรน ส่วนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการกิจการออมทรัพย์ด้านอื่น ๆ นั้นมี 4 ประการคือประการแรกการจัดบุคลากรจะมีการใช้หลักการเลือกตั้งเพื่อกำหนดการบริหารกลุ่ม การกำหนดโครงสร้างการบริหารที่รัดกุมและคล่องตัวเพื่อให้สอดคล้องกับการบริหารงานและการตรวจสอบโดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการวิเคราะห์โครงสร้างบุคลากรของกลุ่มออมทรัพย์ การนำทรัพยากรที่มนุษย์มีคุณค่าในท้องถิ่นมาใช้ให้มากที่สุด ประการที่สองกิจการกิจการการจัดสวัสดิการจะมีการนำวัสดุที่มีอยู่ภายในท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินงาน

ของกลุ่มออมทรัพย์และการใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างประหยัด ประการที่สามในการจัดกิจกรรมด้านสวัสดิการจะนำดอกผลจากการดำเนินงานมาเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิก ประการที่สี่กิจกรรมการพัฒนาสิ่งแวดลอมจะมีการพัฒนาสิ่งแวดลอมโดยการใช้เงินทุนออมทรัพย์ของชุมชนเพื่อลดการพึ่งพาเงินงบประมาณจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวโดยการนำเงินทุนที่เกิดจากดอกผลของการออมทรัพย์มาใช้ในการจัดกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดลอมในชุมชน

จารูวรรณ นันทพงษ์ (2548) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรภาคประชาชนในจังหวัดลำพูน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหารูปแบบและแนวทางในการพัฒนาเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรภาคประชาชน ทั้งที่เป็นองค์กรจดทะเบียนและไม่ได้จดทะเบียนในระดับของความร่วมมือระหว่างกลุ่มองค์กรที่จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกของกลุ่ม/องค์กร ตลอดจนความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กรประชาชน ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบและแนวทางในการพัฒนาและเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรภาคประชาชนมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปทั้งในมิติด้านสังคม มิติทางเศรษฐศาสตร์ ตามสภาพปัญหาความต้องการ และศักยภาพของแต่ละพื้นที่ แนวทางสำคัญในการสร้างเครือข่ายคือการสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มการชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่จะรับร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสรุปบทเรียนร่วมกันอย่างสม่ำเสมอทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นทิศทางการดำเนินงานร่วมกันต่อไป

โดยมีเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินงานพัฒนาเครือข่าย 2 ส่วนด้วยกันคือ ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาเครือข่าย ได้แก่ ปัจจัยภายใน เช่น ภาวะผู้นำ แรงบันดาลใจจากประเด็นปัญหาและอุปสรรคของกลุ่ม ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ทีมวิจัย นโยบายภาครัฐ พี่เลี้ยงจากหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง โอกาสการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงาน ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ได้แก่ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ช่วงฤดูเก็บเกี่ยวปัญหาความต้องการของสมาชิกเครือข่าย การสื่อสารระหว่างสมาชิก กรอบการดำเนินงานของกลุ่ม/องค์กรและบุคลากรในองค์กรปัจจัยภายนอก เช่น นโยบายภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงของทีมนักวิจัยและการขาดโอกาสการหนุนเสริมจากพี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนา

ข้อเสนอแนะในงานวิจัยนี้สามารถนำเสนอได้เป็น 2 แนวทางคือข้อเสนอในเชิงปฏิบัติ และข้อเสนอเชิงนโยบาย โดยข้อเสนอในเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะหน่วยงานจากภาครัฐ ปรับแนวทางในการดำเนินงานที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา สถานการณ์และความต้องการในชุมชน การส่งเสริมศักยภาพของทีมนักวิจัย 4) การสร้างกระบวนการในการพัฒนากลุ่ม/เครือข่าย การพัฒนาและการสร้างกลไกในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง ส่วนข้อเสนอในเชิงนโยบาย ได้แก่ ควรมีบทบาทที่มีบทบาทในการพัฒนาศักยภาพบุคลากร โดยเฉพาะหน่วยงานของภาครัฐ หน่วยงานของภาครัฐควรมีนโยบายสนับสนุนทั้งด้านแหล่งความรู้ งบประมาณ ในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง หน่วยงานภาครัฐควรรหาแนวทางบูรณาการ

และแก้ไขของแต่ละหน่วยงานในการหนุนเสริมการดำเนินงานของชุมชนเพื่อป้องกันการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อนและก่อประโยชน์ต่อชุมชน

วิลาวุธ กิตติโกสินทร์ (2548) ได้ศึกษาการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาของชุมชนชนบท : กรณีศึกษากลุ่มฅาปนกิจบ้านโนนใหญ่ ตำบลก่อเอ้ อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการก่อตั้งกลุ่มฅาปนกิจของชุมชน ศึกษาแนวคิดและลักษณะของการรวมกลุ่มฅาปนกิจของชุมชนและศึกษาสภาพปัญหาและข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนากลุ่มฅาปนกิจของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มฅาปนกิจในชุมชนเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกทุกคนรอบครัวในชุมชน โดยมีพื้นฐานจากวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน มีวัดเป็นศูนย์กลางและดำเนินกิจการต่าง ๆ ในด้านสังคม เน้นเรื่องของสวัสดิการสังคมของชุมชน ส่งเสริมการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนความรู้ การดำเนินงานในกลุ่มขึ้นอยู่กับความไว้วางใจและความคุ้นเคยตามลักษณะความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่าย โดยมีผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรชุมชน ระบบเครือญาติ ศักยภาพชุมชน การพึ่งตนเอง การเรียนรู้และผลประโยชน์เป็นกลไกสำคัญในการรวมกลุ่ม

รูปแบบของการรวมกลุ่มไม่ชัดเจนและไม่มีการรวมกลุ่มไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีการออกระเบียบข้อบังคับสำหรับให้สมาชิกถือปฏิบัติ แนวคิดและลักษณะการรวมกลุ่มฅาปนกิจในชุมชนมาจากเรื่องของความสัมพันธ์ของคนในชุมชน บทบาทของชายหญิง ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ระบบการผลิตในชุมชน การเรียนรู้จากชุมชนอื่น การส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐ มีผู้นำตามธรรมชาติของชุมชนในริเริ่มจัดตั้งกลุ่ม โดยรับเอาแนวคิดและรูปแบบการจัดตั้งกลุ่มจากภายนอกชุมชนมาขยายผลให้สมาชิกในการตัดสินใจเลือกรับ ซึ่งชาวบ้านจะคำนึงถึงการรองรับและรักษาประเพณีดั้งเดิมของหมู่บ้านเอาไว้ เป็นการสร้างสวัสดิการให้ครอบครัว ช่วยให้สมาชิกมีเงินสำรองในกรณีที่สมาชิกถึงแก่ความตาย การรวมกลุ่มฅาปนกิจในชุมชนหมู่บ้านโนนใหญ่มีศักยภาพในการพัฒนาและแก้ปัญหาในด้านหนี้สินของคนในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถต่อรองกับภายนอกในลักษณะที่มีความเท่าเทียมและมีความเสมอภาค

อนันต์ แมนพักษณ์ (2549) ได้วิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตบ้านหนองน้ำจืด ตำบลท่าพริก อำเภอเมือง จังหวัดตราด โดยใช้วิธีการศึกษา คือวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ผลการวิจัยพบว่า เกิดจากผู้ศึกษามีความสนใจด้านการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ซึ่งเป็นองค์กรทางการเงินชุมชนรูปแบบหนึ่ง เนื่องจากที่ผ่านมามีปรากฏผลอย่างชัดเจนว่าองค์กรการเงินชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถแก้ปัญหาหลายประการของคนในชนบทรวมถึงคนยากจนได้จริง ความคาดหวังต่อองค์กรการเงินชุมชนจึงปรากฏให้เห็นจากการขยายตัวขององค์กรการเงินชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและจากการทบทวน

วรรณกรรมผู้ศึกษาพบว่า ไม่ใช่กลุ่ม/องค์กรการเงินชุมชนทั้งหมดที่ประสบความสำเร็จ มีกลุ่ม/องค์กรการเงินชุมชนจำนวนไม่น้อยประสบกับปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนินงาน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านอุดมการณ์ เช่น สมาชิกหรือกรรมการไม่เข้าใจวัตถุประสงค์/เป้าหมายหลักของการตั้งกลุ่ม และไม่ชัดเจน/ไม่สนใจในกติกาข้อตกลงของกลุ่มส่งผลให้ไม่ปฏิบัติตามกติกาที่ตกลงกันได้ กรรมการและสมาชิกไม่ซื่อสัตย์ เป็นต้น และปัญหาทางด้านเทคนิค เช่น ขาดบุคลากรที่จะบริหารจัดการ กรรมการมีปัญหาในการทำบัญชีและรายงานการเงินเนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการทางบัญชี กรรมการและสมาชิกไม่ปฏิบัติตามกติกาที่ตกลงกันได้ สมาชิกไม่ส่งเงินกู้คืนตามกำหนด เป็นต้น ที่ผ่านมามีหลายกลุ่ม/องค์กรการเงินชุมชนที่ไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ และต้องล้มเลิกไป ส่งผลให้หน่วยงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาคประชาชนเอง องค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานภาครัฐ ต่างพยายามหาแนวทางแก้ปัญหา สำหรับภาควิชาการ ได้ใช้การศึกษาวิจัยศึกษาขององค์กรการเงินในรูปแบบและประเด็นต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายในการสนับสนุนองค์กรการเงินชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง เพื่อสนับสนุนให้องค์กรการเงินชุมชนดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ต่อไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยของนักวิชาการ รวมถึงการพยายามหาแนวทางแก้ปัญหาของภาคประชาชนและหน่วยงานต่าง ๆ ส่งผลให้องค์กรการเงินชุมชนไม่น้อยที่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในองค์กรได้ สามารถดำเนินกิจกรรมหลักเป็นปกติต่อไป ในขณะที่อีกหลายกลุ่มสามารถขยายผลต่อ ยอดงานไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย อันเนื่องมาจากกิจกรรมหลักของกลุ่ม